

VDK IETEKME UN PADOMJU LATVIJAS ĀRZEMJU TŪRISMA IESTĀŽU VADOŠAIS PERSONĀLS: VISSAVIENĪBAS AKCIJU SABIEDRĪBAS “INTŪRISTS” RĪGAS NODAĻA UN TĀS OPERATĪVĀ VADĪBA (1957–1992)¹

Ineta Lipša

Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošā pētniece.
Zinātniskās intereses: 20. gadsimta sociālā vēsture, padomju studijas, seksualitātes vēsture.

Raksta mērķis ir noskaidrot, kāda bija Vissavienības akciju sabiedrības (VAS) “Intūrists” Rīgas nodaļas saikne ar Latvijas PSR Ministru padomes (MP) Valsts drošības komiteju (VDK), pētot VAS “Intūrists” Rīgas nodaļā un tās operatīvo vadību nodrošinošajā LPSR MP Ārzemju tūrisma pārvaldē² (ĀTP) nodarbināto amatpersonu kadru dokumentus. Pētījums ir strukturēts septiņās nodaļās – pirmajā nodaļā raksturoti izmantotie avoti un stāvoklis tēmas izpētē, otrajā nodaļā sniegta ārzemju tūrismu apkalpojošās jomas institucionalizēšanas priekšvēsture Padomju Savienībā un padomju Latvijā, trešajā nodaļā raksturota Rīgas nodaļas operatīvās vadības struktūras – LPSR MP ĀTP – vadība (1966–1988), ceturtajā nodaļā atklāts, kā VDK ietekme Rīgas nodaļas darbā izpaudās caur LPSR MP ĀTP priekšnieka palīga institūtu (1972–1988). Turpmākās nodaļas veltītas VDK ietekmes potenciāla identificēšanai: piektajā nodaļā – VAS “Intūrists” Rīgas nodaļas vadībā (1957–1992), sestajā nodaļā – viesnīcas “Latvija” vadībā (1979–1991). Savukārt septītajā nodaļā ir ieskicēta minēto iestāžu zemākā ranga administratīvo un tehnisko darbinieku saistība ar VDK. Pētīto iestāžu vadītāju vārdi un pilnvaru laiki ir fiksēti rakstam pievienotajās piecās tabulās.

Atslēgas vārdi: Vissavienības akciju sabiedrības “Intūrists” Rīgas nodaļa, ārzemju tūrisms, LPSR MP VDK, operatīvā vadība.

AVOTI UN LITERATŪRA

Tā kā VDK dokumenti izpētei nav pieejami, VAS "Intūrists" Rīgas nodaļas operatīvās vadības tēmas izpēte ir balstīta uz dažādu struktūru amatpersonu un dažāda ranga partijas organizāciju lēmējorgānu izdoto pavēļu, lēmumu par iecelšanu amatos un atbrīvošanu no tiem, atskaišu, kā arī personas lietu dokumentu – kadru uzskaites anketu, autobiogrāfiju, raksturojumu, algas norēķinu analīzi. Minētā tipa dokumenti ir atlasīti Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas valsts arhīva desmit fondos – Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (PA-101.), LKP Rīgas pilsētas komitejas (PA-102.), LKP CK nomenklatūras darbinieku personas lietu kolekcijas (PA-15500.), Latvijas Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) Centrālās komitejas (PA-201.), LĻKJS Kirova rajona komitejas (PA-206.), PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes (GĀTP) Vissavienības akciju sabiedrības "Intūrists" Rīgas nodaļas partijas pirmorganizācijas (PA-7216.), Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības partijas pirmorganizācijas (PA-7211.), Latvijas PSR Ministru padomes (270.), LPSR MP Ārzemju tūrisma pārvaldes (986.), PSRS GĀTP VAS "Intūrists" Rīgas nodaļas (222.) fondos. Savukārt Personāla dokumentu valsts arhīvā ir pētīta dokumentācija, kas glabājas divos fondos – Rīgas viesnīcu trests (1481.) un PSRS VAS "Intūrists" viesnīca "Latvija" (282.).

Rakstā minēto amatpersonu iecelšanas un atbrīvošanas datumi var variēt dažu dienu robežās, jo atšķirās LPSR MP ĀTP un VAS "Intūrists" Rīgas nodaļas pavēļu datumi – nobīdi noteica pakļautība: vispirms lēmumu pieņēma PSRS MP GĀTP vai LPSR MP ĀTP, tad rīkojumu par izpildi deva Rīgas nodaļas pārvaldnieks. Personas nosauktas vārdā un uzvārdā. Gadījumos, kad vārdu nav bijis iespējams noskaidrot, sniegts tikai iniciālis, norādīts dzimšanas gads un gads, kurā persona iestājusies Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP). Miršanas gads ir norādīts gadījumos, kad tas bijis publiski pieejams. Diemžēl Latvijā atšķirībā no citām Eiropas Savienības valstīm pastāvošā likumdošana liedz zinātniekiem iegūt informāciju par miršanas gadu, izmantojot LR Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistru.

Minēto fondu dokumenti galvenokārt fiksē izmaiņas amatpersonu karjerā, tajos nav atrodami dati par ietekmēm, tie nepiedāvā

faktus, lai lasītājs varētu konstatēt, kāpēc un kādos apstākļos izmaiņas ir notikušas un kā tās uztvērušas iesaistītās personas vai laikabiedri. Tāda veida viedokļi un vērtējumi parasti rodami dienasgrāmatās, atmiņās un memuāru literatūrā, taču par VAS "Intūrists" Rīgas nodaļu pagaidām tādi darbi nav publicēti. Toties publiskajā telpā sāk izskanēt laikabiedru atmiņas. Tēmas kontekstā nozīmīgs ir LPSR MP Fiziskās kultūras un sporta komitejas priekšsēdētāja (1980–1990) Daumanta Znatnaja (1938) stāstījums.³ Fragmentāri par Rīgas nodaļu ir rakstijis 1978. gadā ASV politisko patvērumu ieguvušais bijušais VDK aģents Imants Lešinskis (1931–1985), kurš bija armijas (nevis VDK) rezerves majors un dienesta pakāpi saņēmis automātiski atbilstoši rangam LKP CK nomenklatūrā. Viņa avots ir paša 22 gadus ilgā sadarbības pieredze ar VDK, kas bija būtiski saistīta ar Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs (KKS) darbības uzraudzību. I. Lešinska memuāri par pieredzēto viņa sadarbībā ar VDK tika publicēti turpinājumos 1979.–1980. gadā Amerikas latviešu avīzē "Laiks". I. Lešinska apgalvojumi, ka "Kultūras sakaru komiteja pakļauta valsts drošības komitejai, kas darbojas čekas izlūkošanas pārvaldes tiešā pārraudzībā",⁴ ir veicinājuši interesi par KKS darbību, ko apliecina bijušā Totalitārisma seku dokumentēšanas vadītāja Induļa Zālītes un literatūrzinātnieces Evas Eglājas-Kristsones publikācijas.⁵ Par VAS "Intūrists" Rīgas nodaļu nav dokumentu, kas liecinātu par to, kā VDK iesaistījās, piemēram, darbinieku atlasē (arī KKS gadījumā apstiprinājums tam nav gūts dokumentos, bet intervijā ar komitejas bijušo darbinieku).⁶

VAS "Intūrists" dažādu teritoriālo nodaļu ideoloģiskās darbības izpēte pēdējos gados ir populārs temats valstīs, kur tādas nodaļas darbojušās.⁷ Tomēr pārsvarā pētījumi veikti tūrisma vēstures kontekstā, analizējot propagandas aspektu ārzemju tūrismā un caur ideoloģiju cīņas prizmu skatot plašu jautājumu spektru, sākot no ekskursiju programmu satura līdz ārzemnieku materiālajai apkalpošanai.⁸ Vēsturnieks Alekss Hazanovs pētījis mijiedarbību starp ārzemju tūristiem, padomju valsti un padomju sabiedrību post-staļinisma periodā. Viens no viņa nodomiem ir rekonstruēt sociokulturālo ietekmi, ko atstāja desmitiem miljonu ārzemnieku, kas apmeklēja Padomju Savienību laikā no 50. gadu beigām līdz 80. gadu sākumam.⁹ Savukārt Šona Salmona pētījuma pamatā ir VAS "Intūrists" vēsture Padomju Savienības un ārvalstu attiecību

dinamikas kontekstā,¹⁰ konstatējot, ka organizācija pamazām kļuva pārņemta ar valūtas pelnīšanu, piešķirot jaunu nozīmi jēdzienam *selling socialism*.¹¹ Vēsturniece Daina Bleiere ir īsi raksturojusi padomju un ārzemju tūrisma kontroli padomju Latvijā.¹² Savukārt socioloģe Ieva Zaķe pagaidām nepublicētā rakstā, kas balstās uz PSRS GĀTP VAS “Intūrists” Rīgas nodaļas dokumentu izpēti, ir analizējusi, kā sākotnēji klaji politiskos mērķos bāzētais ārzemju tūrisms tika transformēts par etnisko tūrismu ar fokusu uz etniskās kultūras izrādīšanu.¹³

Minētajās publikācijās autori nav mēģinājuši konstatēt VDK ietekmi VAS “Intūrists” reģionālo nodaļu vadītāju izvēlē. Tāpēc šis raksts ir veltīts iespējamās saistības ar VDK konstatēšanai VAS “Intūrists” Rīgas nodaļas vadītāju un to uzraugošās un tās operatīvo vadību nodrošinošās LPSR MP Ārzemju tūrisma pārvaldes vadītāju karjerās un padomju Latvijas ārzemju tūrisma vadībā. Publiskajā diskursā populārs ir viedoklis, ka VAS “Intūrists” Rīgas nodaļa ir bijusi VDK piesegorganizācija, balstoties sava veida uztveres (arī savulaik izveidotā “čekas” tēla) tradīcijā, kas – kā jau tradīcija – nav tikusi pamatota ar pārbaudāmiem faktiem. (Piemēram, nav tradīcijas par VDK piesegorganizāciju dēvēt P. Stučkas Latvijas Valsts universitāti, kaut gan arī šajā iestādē, tāpat kā daudzās citās lielās padomju iestādēs un uzņēmumos, darbojās 1. daļa ar visām no tā izrietošajām sekām.) Tomēr zinātniskas izpratnes nolūkā faktu argumentācijas identificēšana ir būtiska. Svarīgs sākotnējs solis šajā virzienā būtu noskaidrot, vai VDK bija ietekme uz padomju Latvijas ārzemju tūrismu tā iestāžu vadības līmenī un kā (caur kuriem vadītājiem) konkrēti tā izpaudās. Plašākā VDK vēstures pētniecībā izvēlēta tēma ir svarīga, jo, balstoties uz viena konkrēta – ārzemju tūrisma – resora svarīgāko iestāžu izpēti, ļauj identificēt sava veida VDK ietekmes nodrošināšanas modeli kādas iestādes vadīšanā un noskaidrot, vai un kā tas ir mainījies laika gaitā. Otrs būtisks ieguvums – lasītājam kļūs skaidrs, ka pašlaik pieejamo arhīva dokumentu klāsts ir nepietiekams, lai noskaidrotu, kā konkrēti VDK darbojās ārzemju tūrisma iestādēs nosacītajā zemākajā līmenī – kā VDK virsnieki strādāja (vai caur kurām personām) ar ziņotājiem ikdienā, kur tieši viņi tikās, kā tika nodota informācija (mutiski, rakstiski), kādu argumentāciju viņi lietoja, kāpēc ziņotāji piekrita informēt, kā ziņotāji uztvēra to, ko dara, kā un kāpēc metodes

mainījās laika gaitā utt. Tāda informācija būtu jāiegūst, izmantojot mutvārdu vēstures (*oral history*) metodoloģiju. Šī raksta tēmas izpētes rezultāts ir konkrēts potenciāli intervējamo cilvēku saraksts (sk. piecas tabulas pielikumā), no kuru palīdzības nākotnē lielā mērā būs atkarīgs, vai zinātnieki spēs noskaidrot, kā VDK darbs izpaudās ikdienā.

ĀRZEMJU TŪRISMS PSRS UN LATVIJAS PSR: PRIEKŠVĒSTURE

Valsts akciju sabiedrība ārzemju tūrismam PSRS “Intūrists” (“Inturist”) tika nodibināta 1929. gada 12. aprīlī PSRS Iekšējās un ārējās tirdzniecības tautas komisariāta pakļautībā.¹⁴ Tās mērķis bija nodrošināt finansējumu VK(b)P CK ģenerālsekretāra Josifa Staļina (1878–1953) iniciētā Padomju Savienības paātrinātās industrializācijas plāna īstenošanai (tehnikas iepirkšanai ārzemēs u.tml.). Sākot jau ar Padomju Savienības saimnieciskās attīstības pirmās piecgades (1928–1932) plānu, ārzemju tūrisms tika uztverts kā īpaša ekonomikas nozare, kā visvienkāršākais un visienesīgākais eksporta veids. Vārdu sakot, “Intūrists” centrējās uz valsts ekonomiskajām vajadzībām, ko rāda jau tā dibināšana valsts akciju sabiedrības veidā, ko pārvaldīja piecu amatpersonu valde. “Intūrists” no pirmajām tā pastāvēšanas dienām darbojās starptautiski, tāpat kā ideoloģija, ko tas pārstāvēja.¹⁵ Papildus “Intūrista” lomai industrializācijas vajadzībām tā vadītāji saprata, ka pilnīga kulturālās dzīves transformācija Padomju Savienībā nozīmē to, ka valsts var piedāvāt kaut ko patiesi unikālu modernajam tūristam (sociālistiskās revolūcijas sasniegumi: kolhozi, pionieru nometnes utt.).¹⁶ Lai to īstenotu, bija nepieciešama attiecīga infrastruktūra.

Jau 30. gadu gaitā darbā ar ārzemniekiem arvien ciešāk iesaistījās vēl citas valsts iestādes – īpaši PSRS Iekšlietu un Ārlietu tautas komisariāti.¹⁷ Ārzemju tūristu kustības ierobežojumi tika fiksēti 1936. gadā izdotos 64 lapu apjomīgos noteikumos; galvenā būtība – aizliegta jebkāda pārvietošanās ārpus “Intūrista” maršrutiem. Otrā pasaules kara beigās, Padomju armijai okupējot Latviju, līdzīgi procesi tika replicēti padomju Latvijā.

Š. Salmons raksta, ka jau 1946. gadā tika atvērti “Intūrista” ofisi Rīgā, Tallinā un citur. “Intūrista” amatpersonas pievienojās Pa-

domju armijai, lai okupētajās teritorijās nodrošinātu tiesības uz īpašumiem, lielajiem hoteliem un citām ēkām – Polijā, Čehoslovākijā, Baltijas valstīs. Tā “Intūrists” iekārtojās ēkā Padomju prospektā Liepājā.¹⁸ Tādējādi VAS “Intūrists” Latvijas PSR teritorijā darbojās jau pirms Rīgas nodaļas izveidošanas. Piemēram, viesnīca “Metropole” un citas lielākās Rīgas viesnīcas (“Sports”, “Viktorija”, “Daugava”) bija VAS “Intūrists” uzņēmumi.

Pēc Staļina nāves, kad politiskais režīms pamazām tika liberalizēts, kļuva aktuāls jautājums par ārzemju tūristu uzņemšanu. LKP CK birojā to apsprieda 1954. gada vasarā, kad restorānā tika aprīpti ķīniešu sporta delegācijas locekļi (porcijas svars neatbilda noteiktajam); fakts tika vērtēts kā ideoloģiska diversija.¹⁹ 1955. gadā birojs apsprieda jautājumu par ārzemju delegāciju uzņemšanas uzlabošanu.²⁰ Savukārt 1956. gadā – apstiprināja objektu sarakstu (rūpniecības uzņēmumu, kolhozu un sovhozu, zinātnisko un mācību, medicīnas un bērnu, kultūras iestāžu un ostu), ko rādīt ārzemju tūristiem, vienlaikus uzdodot atbildīgajiem resoriem tos sakārtot.²¹ Tomēr vēl 1956. gada vidū Rīgā nebija “Intūrista” republikāniskās nodaļas; kompartijas vadība konstatēja, ka tas sarežģī ārzemju delegāciju uzņemšanu.²²

Kāda 1958. gada 13. augusta presē publicētā ziņa Rīgas nodaļas darbības sākumu attiecina uz 1956. gada beigām – tiek vēstīts, ka drīz būs divi gadi, kopš VAS “Intūrists” Rīgā ir nodaļa un tā atrodas viesnīcā “Rīga”.²³ Tomēr laikā no 1956. gada rudens līdz 1957. gada janvārim, kad visticamāk tika veikta Rīgas nodaļas organizēšana, LKP CK biroja sēdēs VAS “Intūrists” nav pieminēts un par Rīgas nodaļas pārvaldnieka apstiprināšanu amatā nav spriests. Arī LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja sēdēs 1956.–1958. gadā par minētajiem jautājumiem nav lemts. Tomēr jau 1957. gada 18. janvārī Rīgas nodaļas pārvaldnieka amatu pildīja²⁴ Voldemārs Bušs (1900–1965; PSKP no 1919), Latvijas Telegrāfa aģentūras atbildīgā vadītāja vietnieks (sk. 3. tabulu).²⁵ Lietu gaitu paātrināja vajadzība izpildīt PSKP CK Prezidija 1957. gada 5. janvāra lēmumu, kā dēļ LPSR MP 1957. gada 2. februāra lēmumu “Par pasākumiem ārzemju tūristu apkalpošanā” saistīja ar uzdevumu tajā pašā gadā pabeigt viesnīcas “Rīga” celtniecību.²⁶

Nav zināms, kāpēc par pirmo pārvaldnieka vietas izpildītāju tika iecelts tieši V. Bušs, turklāt nav skaidrs viņa statuss, jo, kaut

gan no 1957. gada sākuma viņš pildīja Rīgas nodaļas pārvaldnieka pienākumus, no atbildīgā vadītāja vietnieka amata Latvijas Telegrāfa aģentūrā V. Bušs tika atbrīvots tikai 1957. gada 13. jūlijā sakarā ar aiziešanu pensijā.²⁷ Tātad gandrīz pusgadu V. Bušs ir strādājis, apvienojot pienākumus. Iespējams, ka republikāniskajā līmenī Rīgas nodaļa tika organizēta caur LTA. Arhīvā saglabātā Rīgas nodaļas pārvaldnieka senākā pavēle ir datēta ar 1959. gada 11. martu,²⁸ tomēr tajā ir atsauce uz 1958. gada 25. jūnija pavēli Nr. 2, kas nodaļas komplektēšanu ar darbiniekiem ļauj saistīt ar 1958. gada maiju.²⁹ Tādējādi nav skaidrības par to, kā uzdevumā un ar ko ir nodarbojies Rīgas nodaļas vadītājs tās izveides posmā no 1956. gada beigām līdz 1958. gada pavasarim.

V. Bušu Rīgas nodaļas pārvaldnieka amatā, visticamāk, iecēla PSRS Ārējās tirdzniecības ministrijai pakļautās VAS “Intūrists” valdes priekšsēdētājs Vladimirs Ankudinovs, jo līdz 1964. gadam Rīgas nodaļa caur VAS “Intūrists” bija pakļauta PSRS Ārējās tirdzniecības ministrijai Maskavā, bet no 1964. gada – PSRS Ministru padomes Ārzemju tūrisma pārvaldei (no 1969. gada Galvenā ārzemju tūrisma pārvalde; no 1983. gada Valsts ārzemju tūrisma komiteja). Tikai no 1966. gada Rīgas nodaļas uzraudzību sāka realizēt caur koprepublikānisko – Ārzemju tūrisma pārvaldi pie Latvijas PSR Ministru padomes (no 1984. gada LPSR MP Galvenā ārzemju tūrisma pārvalde), kuras uzdevums bija īstenot operatīvo vadību pār Rīgas nodaļu praktiskajos informatīvā propagandas darba īstenošanas un ārzemju tūristu uzņemšanas un apkalpošanas organizēšanas jautājumos. VAS “Intūrists” saimniecību Rīgā īpaši nostiprināja viesnīcas “Latvija” nodošana ekspluatācijā 1979. gadā. Rīgas nodaļa 1980. gadā tika pārsaukta par PSRS MP GĀTP (no 1984. gada PSRS MP Valsts ārzemju tūrisma komiteja) Rīgas apvienību un Rīgas nodaļas pārvaldnieks kļuva par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru, kurš pārvaldīja arī viesnīcas–restorānu kompleksu “Latvija”.

Jau 60. gadu sākumā trimdas presē bija lasāmas piezīmes, ka “visi Intūrista darbinieki ir arī čekas dienestā”.³⁰ Avīze “Laiks” informēja, ka starptautiskās ziņu aģentūras “The Christian Science Monitor” redaktors Nets Vaits ir pats pārliecinājies, ka “Intūrists” ir “spiegu organizācija, ar kuras starpniecību un palīdzību padomju valdība izspiegu ārzemniekus, tos apkrāpj un tiem noslēpj padomju

dzīves īstos apstākļus. Aģentūras galvenie “ieroči” ir izskatīgi, inteligenti un labi apmācīti vīriešu un sieviešu gidi.”³¹ Savukārt “Londonas Avīze” 60. gadu beigās lakoniski vēstīja, ka Latvijas laika “Romans viesnīcas” vietā uzceltā viesnīca “Rīga” ir “intensīvas čekistu darbības centrāle” un ka “Intūrista aģenti, kas tur darbojas, tāpat taksometru šoferi, kas dežurē pie ieejas, ir bez izņēmuma čekas aģenti”.³² Arī I. Lešinska apgalvojumi memuāros ir nostiprinājuši priekšstatu par piemīlīgajām “Intūrista” gidēm – “dacītēm” un “zanītēm” kā “čekas” ziņotājām.³³ I. Lešinskis raksta: “Sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados tūristu izsekošanai viesnīcā “Rīga” bija izveidots speciāls KGB komandpunkts, kura priekšnieks 1976. gadā bija KGB apakšpulkvedis Jānis Vaivods [Vaivods no 1972. gada bija pulkvedis. – *I. L.*], alias “Valdmanis”. Regulārus rakstiskus ziņojumus viņam iesniedza visi, kas bija nodarbināti ar rietumu tūristu aprūpēšanu – Intūrista gides, viesnīcas personāls (ieskaitot portjē un šveicarus), restorānu un bāru darbinieki, Intūrista autobusu šoferi. Viesnīcas telpās, tās tuvākajā apkaimē un ārzemnieku iecienītākajās vietās apgrozījās vismaz 20–30 privātās drēbēs ģērbusies KGB darbinieki.”³⁴

Jautājums par “Intūrista” gidēm kā “čekas ziņotājiem” šajā rakstā netiks pētīts, taču jāņem vērā, ka viņiem nebija akūtas nepieciešamības kļūt par ziņotājiem (lai saglabātu darbu), jo pašos gidu darba pienākumos ietilpa ziņojumu rakstīšana tiešajai priekšniecībai “Intūrista” Rīgas nodaļā. Pēc katras ekskursijas gidēm bija jāveic pieraksti tā sauktajās darba kladēs, sākot ar savu vērojumu fiksējumu un beidzot ar tūristu uzdoto jautājumu un sarunu atstāstīšanu. Pieraksti skaitījās slepeni, tie bija jāglabā seifā, klades laika gaitā iznīcināja kā slepenās lietvedības dokumentus. Gidu priekšnieki, balstoties uz pierakstiem, veidoja atskaites par nodaļas darbu. Visticamāk, gidu pierakstus lasīja arī virsnieks, kas no VDK kūrēja ārzemju tūrisma resoru republikā, taču, lai iegūtu piekļuvi šīm kladēm, gidu labvēlība viņam nebija nepieciešama.

Atgriežoties pie I. Lešinska apgalvojuma. Tas rada priekšstatu par visaptverošu ārzemju tūristu izsekošanu, turpretim padomju Latvijā uzņemto tūristu skaits mudina pieņemt, ka VDK materiālie resursi tam bija par vājiem. 1960. gadā padomju Latviju apmeklēja 2649 ārzemju tūristi. Desmit gadu laikā to skaits piecāršojās – 1969. gadā jau tika uzņemti 13 210 tūristi.³⁵ Savukārt desmitgadē

no 1970. līdz 1979. gadam to skaits pieauga vēl trīs reizes – no 12 263 līdz 37 200 tūristiem.³⁶ No 1979. līdz 1987. gadam (deviņos gados) ārzemju tūristu skaits pieauga 1,7 reizes – no 37 200 līdz 64 300. Par noklausīšanās iekārtām runājot, vēsturniece Daina Bleiere, atsaucoties uz LPSR MP VDK priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa vēstuli LKP CK 1985. gada 22. jūnijā, konstatē – S. Zukuli satraucis fakts, ka lielais tūristu skaits apgrūtinā "drošu operatīvo kontroli, respektīvi, viņu izsekošanu", jo "Rīgā nebija pietiekami daudz ar noklausīšanās iekārtām aprīkotu viesnīcas numuru".³⁷ "Valūtas ieguvumi neesot samērīgi ar politiskajiem, ideoloģiskajiem un aizsardzības zaudējumiem. Tādēļ viņš ieteica samazināt etnisko tūristu skaitu par 50%, nodrošināt tūristu grupu vienmērīgu iebraukšanu visu gadu (ne tikai vasarā un Ziemassvētkos), lai emigrantus varētu vieglāk izsekot, kā arī samazinātu uzturēšanās laiku. LKP CK pēc ilgstošas saskaņošanas ar nelielām izmaiņām akceptēja Zukuļa priekšlikumus un 1985. gada decembrī saņēma Maskavas akceptu minētajiem priekšlikumiem."³⁸

Nav iespējams precīzi atbildēt uz tādiem jautājumiem kā – cik lielā mērā ārzemju tūristu skaita konstantais pieaugums bija ekonomiski motivēta politika, cenšoties piesaistīt ārzemju valūtu, cik lielā mērā tā nolūks kopš Hruščova laikiem bija "civilizēt" PSRS tēlu ārvalstīs, un kādas šajā ietvarā bija VDK funkcijas? Ekonomiski motivēta bija LPSR MP Ārzemju tūrisma pārvaldes darbība – katru gadu tai no "mātes" struktūras Maskavā tika piesūtīts plāns ar konkrēti norādītu valūtas summu, kas ir jānopelna, turklāt nodrošinot, ka ārzemju tūristiem rādītie objekti radīs priekšstatu par PSRS kā "civilizētu" valsti. Turpretim LPSR MP VDK bija jāturpina nodrošināt tās pašas ārzemju tūristu uzraudzības, kontroles, izsekošanas un citas funkcijas. Manā rīcībā nav dokumentu, kas ļautu spriest par to, vai vietējā VDK priekšsēdētāja vēlme ierobežot ārzemju tūristu skaitu republikā iekļāvās kādā plašākā tendencē PSRS MP VDK, vai tomēr tā bija tikai epizodiska kritika, kas izskanēja vienā republikā. Skaidrs tomēr ir fakts, ka kopējais ārzemju tūristu skaits arī nākamajos gados turpināja pieaugt – 1985. gadā, uz kuru bija attiecināms S. Zukuļa satraukums, padomju Latviju apmeklēja 49 361 ārzemju tūrists,³⁹ savukārt 1987. gadā – 64 300 ārzemju tūristi. Diemžēl pagaidām nav atrasti dati, kas liecinātu par to, kā laikā no 1985. līdz 1987. gadam mai-

nījās tieši etnisko tūristu skaits viņu vidū,⁴⁰ kas bija S. Zukuļa tiešais rūpju objekts. Pieaugošais kopējais uzņemto ārzemju tūristu skaits savukārt nenozīmē, ka nemazinājās etnisko tūristu dinamika. Piemēram, 1980. gadā padomju Latviju apmeklējušo etnisko tūristu skaits samazinājās gandrīz uz pusi (no 2165 tūristiem 1979. gadā līdz 1260 – 1980. gadā), kamēr kopējais ārzemju tūristu skaits tajos pašos gados būtiski pieauga – no 26 642 līdz 36 590.⁴¹ Iespējams, cēlonis jau 1979. gadā varēja būt VDK priekšsēdētāja iniciatīva ierobežot etnisko tūristu skaitu, ņemot vērā VDK izsekošanas tehniskās iespējas. Ja VDK nespēja “apkalpot” pat etniskos tūristus, kas bija absolūti mazākā daļa (mazāk par 10%) no ārzemju tūristiem, kas ieradās Latvijā, tad jāsecina, ka 60.–70. gados ārzemju mediju radītais tēls par “čeku” kā iestādi, kas totāli izseko visus ārzemju tūristus, nebalstījās vairs 70.–80. gadu realitātē, kuru totāli izspiegot VDK ar saviem tehniskajiem un darbinieku resursiem vienkārši nespēja. Tomēr ārzemju tūristu uzraudzībā padomju vara iesaistīja arī citas iestādes.

60. gadu vidū, kad bija redzama strauji pieaugošā ārzemju tūristu dinamika, varas iestādes izveidoja to ārzemju tūrisma organizējošās VAS “Intūrists” Rīgas nodaļas operatīvās vadības sistēmu, kas darbojās līdz 80. gadu beigām. Sistēma garantēja apstākļus, lai VDK darbinieki ar ārzemju tūristu uzņemšanu un apkalpošanu saistītajās iestādēs varētu brīvi vervēt un sadarboties ar jau esošajiem aģentiem un uzticības personām, saņemt to ziņojumus, izsekot ārzemniekus. Viens no tādu aktivitāšu priekšnoteikumiem bija nodrošināt, lai vadošajos amatos atrastos cilvēki, kuri atbalsta VDK intereses un izpilda prasības.

LPSR MP ĀTP – OPERATĪVĀS VADĪBAS NODROŠINĀTĀJA (1966–1988)

1966. gadā Rīgas nodaļas operatīvajai vadībai un uzraudzībai bija izveidota Ārzemju tūrisma pārvalde pie LPSR Ministru padomes. Tā atradās Gorkija ielā 11a, kur jau bija izvietojušās trīs kontrpropagandas apkarošanā iesaistītas organizācijas – Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrība, Komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs un Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja.

Ārzemju tūrisma pārvaldi tās pastāvēšanas laikā (1966–1988) vadīja divi priekšnieki un divi vietnieki, visi bija “cekas” cilvēki, visi ieņēma vai bija ieņēmuši LKP CK nomenklatūras amatus (sk. 1. tabulu). Un pat ja viņu vidū bija VDK aģenti un uzticamības personas, tad no brīža, kad viņi tika iecelti nomenklatūras amatos, tika iznīcināti dokumenti, kas pierādītu viņu sadarbību ar VDK. Atgādināšu, ka saskaņā ar 1952. gada 26. septembra PSRS VDM direktīvu Nr. 161 no aģentūras tīkla izslēdza Komunistiskās partijas un komjaunatnes sekretārus un aparāta darbiniekus, viņu personīgās lietas iznīcināja, par to informējot republiku partijas pirmos sekretārus. Vēsturnieks Aldis Bergmanis ir konstatējis, ka “no šī laika (līdz pat PSRS sabrukumam) jebkuru aģentu, kurš ieņēma kādu nomenklatūras amatu, automātiski izslēdza no aģentūras tīkla, un drošības darbinieku pienākums bija to dokumentu iznīcināšana, kas liecināja par viņa sadarbību ar slepeno dienestu”.⁴² To noteica apsvērumi, ka “nomenklatūras darbiniekiem kā lojāliem PSRS pilsoņiem jau pēc sava ieņemamā amata vajadzēja informēt valsts drošības orgānus par dažādiem starpgadījumiem”.⁴³ Saskaņā ar 1983. gadā izdoto nolikumu VDK nedrīkstēja izmantot kā aģentus, rezidentus, konspiratīvo un satikšanās dzīvokļu turētājus cilvēkus, kuri bija ievēlēti vai iecelti sekojošos amatos – PSKP un VĻKJS biedrus, kuri ievēlēti partijas un komjaunatnes komitejās (birojos), partijas un komjaunatnes pirmorganizāciju sekretārus, PSRS Bruņoto spēku partijas un komjaunatnes aparātu un politisko orgānu atbildīgos un tehniskos darbiniekus, PSRS Augstākās padomes deputātus, savienoto un autonomo republiku augstāko padomju un vietējo tautas deputātu padomju deputātus, arodbiedrības orgānu, tiesas un prokuratūras darbiniekus.⁴⁴ Tajā pašā laikā nomenklatūras darbinieki varēja būt VDK uzticamības personas. Minētais 1983. gada nolikums paredzēja, ka nepieciešamības gadījumā, lai izpildītu konkrētus operatīvos uzdevumus, ir atļauts vervēt aģentus PSKP biedru un biedru kandidātu vidū (punkts 3.5).

Edmunds Ratnieks (1922; PSKP no 1945) pārvaldes priekšnieka amatā (1966–1978) nokļuva no Valsts preses komitejas priekšsēdētāja vietnieka posteņa (1964–1966). Taču savas karjeras sākumā 1945. gadā, piemēram, izpildīja LK(b)P CK īpašos uzdevumus, proti, no jūnija līdz decembrim nosūtīts darbam LK(b)P CK specnodaļā “cīņai ar bandītismu”, bija īpašās vienības komandieris, bet pēc tam

kļuva par komjaunatnes centrālkomitejas darbinieku.⁴⁵ 1978. gadā E. Ratnieks kļuva par VAS "Intūrists" ģenerālo pārstāvi Berlīnē. Ar šo pieredzi bagāžā 1984. gadā E. Ratnieks atgriezās darbā LPSR MP GĀTP un strādāja par Metodiskā kabineta vadītāju līdz 1988. gada 13. septembrim, kad tika pārtrauktas darba attiecības ar visiem pārvaldes darbiniekiem, jo pārvalde tika likvidēta.⁴⁶ 1992. gadā kādā preses publikācijā tika apgalvots, ka "diplomātiskajā" darbā VDR laikā no 1978. līdz 1984. gadam viņš "strādājis arī kā VDK aģents "Intūristā" – ārzemju tūrisma vissavienības akciju sabiedrībā Vācijā", bet no 1985. gada tika norīkots par ģenerāldirektora palīgu čekas jautājumos viesnīcā "Latvija", kur šajā statusā nostrādāja līdz 1990. gada decembrim.⁴⁷ Iespējams, ka E. Ratnieks konsultēja ģenerāldirektoru, taču darbā Rīgas apvienībā viņš pārgāja tikai no 1990. gada 20. februāra, kad oficiāli sāka strādāt par ģenerāldirektora palīgu līdz 1991. gada 9. septembrim, izpildot kancelejas vadītāja pienākumus.⁴⁸ E. Ratnieka rotācija amatos vedina ņemt vērā vēsturnieka Leonīda Mļečina konstatējumu, ka "bija cilvēki, kas nebija čekas sarakstos, bet bija kas vairāk nekā aģenti un stukači. Bet ne visi čekisti, kas bija diplomātu statusā, bija čekas darbinieki."⁴⁹

Pēc E. Ratnieka iecelšanas par "Intūrista" ģenerālpārstāvi Berlīnē pārvaldes priekšnieka amatā (1978–1988) atradās Staņislavs Jaškulis (1928; PSKP no 1957), kurš no 1970. gada līdz 1978. gadam bija ieņēmis LKP Ludzas rajona komitejas pirmā sekretāra posteni. Viņš tobrīd bija arī LKP CK loceklis.⁵⁰

ĀTP priekšniekam bija divi vietnieki. Otrais, t.s. neatbrīvotais, vietnieks bija "Intūrista" Rīgas nodaļas pārvaldnieks (sk. nodaļā par Rīgas nodaļas vadības potenciālo saistību ar VDK). Savukārt pirmais vietnieks tika iecelts atsevišķi. ĀTP pastāvēšanas laikā strādāja divi pirmie vietnieki – Jevģēnijs Bīrons (1914; PSKP no 1945), kurš šajā amatā (1966–1980) nokļuva no Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības priekšsēdētāja vietnieka pozīcijas (1958–1966) un kurš 40. gadu beigās – 50. gadu sākumā bija strādājis Valsts drošības ministrijas pārraudzītā ārlietu resora struktūrvienībā.⁵¹ Savukārt Rihards Elsbergs (1929; PSKP no 1953) amatā (1980–1988) nonāca, atstājot LPSR MP Fiziskās kultūras un sporta komitejas priekšsēdētāja vietu (1968–1980).⁵² Tas nozīmē, ka viņam bija ilggadēja pieredze vadīt struktūru, kuras darbības nodrošināšanā komunikācija ar VDK bija neizbēgama.⁵³

Viens no galvenajiem ĀTP uzdevumiem bija uzraudzīt viesnīcas “Latvija” celtniecības gaitu jau no 1967. gada un LPSR valūtas plāna izpildi.⁵⁴ Pārvaldes ik gada plānos par veicamajiem pasākumiem kā pirmais bija nodrošināt savlaicīgu un kvalitatīvu materiāli tehniskās bāzes sagatavošanu tūrisma sezonai, ievērot ārzemju tūristu uzņemšanas un apkalpošanas noteikumus viesnīcās, restorānos un transporta organizācijās utt. Ideoloģiskais pasūtījums izpaudās uzdevumā organizēt augstā idejiski teorētiskajā līmenī informatīvo propagandas darbu ārzemju tūristu vidū partijas kārtējā kongresa lēmumu kontekstā.⁵⁵ Rīgas nodaļa ĀTP kolēģijā atskaitījās par finanšu saimniecisko darbību.⁵⁶

Saskaņā ar nolikumu pārvaldes ikdienas organizējošais darbs bija vērsts uz partijas un valdības lēmumu izpildi ārzemju tūrisma jautājumos. Tika veikti pasākumi, lai republikā izveidotu “Intūrista” materiāli tehnisko bāzi un koordinētu ārzemju tūristus uzņemošo un apkalpojošo organizāciju, ministriju un resoru darbību.

ĀTP dokumentos saistība ar VDK ir konstatējama reti, jo sarakste ar VDK ietilpa slepenajā lietvedībā, kas nozīmē, ka adresāts pēc iepazīšanās ar dokumentu to nosūtīja atpakaļ VDK, kas savukārt to nosūtīja uz PSRS MP VDK Maskavā vai iznīcināja. Palikuši tikai VDK pieminējumi vispārējās lietvedības dokumentos, piemēram, atskaitē par darbību 1968. gadā minēts, ka lekcijas, kuru mērķis bija paaugstināt darbinieku politisko modrību darbā ar ārzemniekiem, lasīja VDK pārstāvji un ka, izraugoties kandidātus, ko rekomendēt ārzemju komandējumiem, pārvalde uzturēja “ciešu kontaktu” ar partijas organizācijām un republikas VDK.⁵⁷ Atskaites pārvalde adresēja attiecīgajai PSRS pārvaldei, kā arī LKP CK sekretāram un MP priekšsēdētāja vietniekam un tikai specifiskos gadījumos – VDK. Komunikācija (t.sk. sarakste) ar VDK visticamāk norisinājās caur ĀTP priekšnieka palīgu, kurš bija VDK interešu pārstāvis ārzemju tūrisma resorā.

Jau 1955. gada 24. oktobrī PSRS MP pieņēma lēmumu par uzņemumu un iestāžu brīvā līguma direktoru palīgu (VDK kadri) un organizācijās, ministrijās un resoros strādājošo VDK virsnieku atbrīvošanu no darba.⁵⁸ Virsnieki kā VDK štata darbinieki algas bija saņēmuši VDK, bet pēc šī lēmuma virsniekam bija jāklūst par attiecīgā uzņēmuma vai iestādes štata darbinieku, kas viņam arī maksāja atalgojumu. Respektīvi, tādā veidā tika piesegts viņa statuss.

VDK IETEKME: LPSR MP ĀTP PRIEKŠNIEKA PALĪGI
(1972–1988) (SK. 2. TABULU)

Kaut gan pati pārvalde (līdz ar trim galvenajām kontrpropagandas jomā iesaistītajām “sabiedriskajām” organizācijām) atradās Gorkija ielā 11a, priekšnieka palīga darbavieta atradās “Intūrista” Rīgas nodaļas telpās. No tās darbības sākuma – viesnīcā “Rīga”, bet pēc viesnīcas “Latvija” nodošanas ekspluatācijā 1979. gadā – attiecīgi viesnīcā “Latvija”. Tiesa, ja Rīgas nodaļas administrācija turp pārcēlās 70. gadu beigās, nav zināms konkrēts gads, kad to izdarīja ĀTP priekšnieka palīgs, kura statusu saistībā ar VDK, visticamāk, varētu definēt kā – demobilizēts VDK virsnieks, kurš atrodas VDK ārštata darbinieka statusā ar attiecīgu LPSR VDK izsniegtu apliecinību. Zināms, ka tieši viesnīcā “Latvija” rezidēja pēdējais no viņiem, sākot no 80. gadu vidus. Tieši ar ĀTP priekšnieka palīga producēto dokumentu izpēti varētu detalizēti (re)konstruēt VDK darbības metodes ārzemju tūristu uzraudzībā un citos jautājumos, taču ĀTP fondā tādu dokumentu nav.

Par ĀTP priekšnieka palīgu pirmais tika iecelts VDK pulkvedis Jānis Vaivods (1928; PSKP no 1952) no 1972. gada 3. maija.⁵⁹ Viņa kompetencē ietilpa pieci pienākumi, no kuriem četri bija tieša Rīgas nodaļas darbinieku kontrole.⁶⁰ Pirmkārt, kontrolēt, lai ārzemju tūristi ievērotu uzturēšanās noteikumus republikas teritorijā (piemēram, pārvietotos tikai pa apstiprinātiem maršrutiem un tikai ar “Intūrista” transportu). Tā kā visa Latvijas PSR teritorija, izņemot Rīgas, Jūrmalas un Ventspils pilsētas, bija slēgta ārzemnieku apmeklējumiem un transportlīdzekļi, kas drīkstēja slēgtajā teritorijā iebraukt, bija ļoti ierobežoti, tad lūgumus kaut ko mainīt pārvalde adresēja LPSR MP VDK daļas priekšniekam Bruno Šteinbrikam.⁶¹ Piemēram, pārvalde norādīja, ka ārzemnieki noteiktos maršrutos drīkst iebraukt tikai ar “Intūrista” transportu, bet dzīvē tā nenotiek, jo viņus turp nogādā dažādu ministriju, resoru, sabiedrisko organizāciju pārstāvji ar savu transportu, kuri turklāt aizved tūristus uz rajoniem, kur pat nav “Intūrista” maršrutu. Otrkārt, pārvaldes priekšnieka palīga – VDK virsnieka – pienākums bija kontrolēt, lai Rīgas nodaļas darbinieki izpildītu tūristu uzturēšanās programmas republikā (respektīvi, brauktu tikai uz tiem objektiem, kur paredzēts braukt, un stāstītu to, ko vajag stāstīt). Treškārt, kontrolēt, lai pārvaldes un Rīgas nodaļas darbinieki izpildītu dienesta un amata

instrukcijas. Ceturtkārt, veiktu gidu–tulku instruktāžu. Piektkārt, izstrādātu priekšlikumus turpmākai ārzemju tūrisma attīstībai, ārzemju tūristu uzņemšanas un apkalpošanas uzlabošanai republikā. Bez ziņotāju palīdzības pārvaldes priekšnieka palīgs šo darbu vienkārši nebūtu spējīgs veikt.

Demobilizētais VDK pulkvedis J. Vaivods bija beidzis Rīgas Pedagoģisko institūtu (1952) un sācis strādāt par LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas sekretāru aģitācijas un propagandas jautājumos (1952–1955).⁶² Pēc tam 1955. gadā iesaukts Padomju armijā, kur atradies virsnieku amatos līdz 1972. gada aprīlim – liecina autobiogrāfijā rakstītais, kamēr anketā lakoniski ir norādīts: “dienests Pad. armijas k/d 1226 Latvijas PSR, Baltijas kara apgabalā”.⁶³ Demobilizēts veselības stāvokļa dēļ. No 1961. gada līdz 1965. gadam – dienests Padomju armijā Vācijas Demokrātiskajā Republikā. Tajā pašā laikā no LKP CK dokumentiem ir zināms, ka LKP CK 1961. gadā piekrita LPSR MP VDK priekšlikumam atļaut komandēt uz Berlīni uz ilgstošu laiku LPSR MP VDK operatīvo pilnvaroto kapteini Jāni Vaivodu darbam Komitejā par atgriešanos dzimtenē un kultūras sakaru attīstīšanai ar tautiešiem ārzemēs.⁶⁴ Vārdu sakot, šis darbs anketā formulēts kā dienests Padomju armijā VDR. Savukārt “iesaukšana Padomju armijā” 1955. gadā īstenībā nozīmēja, ka tiek izpildīts LKP CK lēmums rekomendēt Jāni Vaivodu un Gavrilu Čugunovu par klausītājiem divgadīgajos vadošā operatīvā sastāva sagatavošanasursos PSRS MP VDK Augstākajā skolā.⁶⁵ Jāņem vērā, ka dienests VDK ar likumu tika pielīdzināts dienestam PSRS Bruņotajos spēkos.

Pirmais VDK interešu nodrošinātājs “Intūrista” Rīgas nodaļā tātad piederēja Hruščova laika čekistu paaudzei, kas karjeru sāka tā sauktajā 1955. gada vilnī. Jau 1954. gadā PSRS VDK priekšsēdētājs pavēlē noteica, ka VDK var strādāt tikai personas ar augstāko izglītību, tajā pašā gadā no LPSR valsts drošības orgāniem tika atvaļināti iznīcinātāju bataljonu kaujinieki. Kā raksta pētnieki A. Bergmanis un I. Zālīte, “veidojās jaunu, ar masveida represijām nesaistītu darbinieku slānis, tie bija izglītotāki, elastīgāki domāšanā, atvērtāki jaunām, daudz rafinētākām darba metodēm, fiziskās ietekmēšanas metodes aizstājot ar psiholoģiskajām”; “vecie darbinieki jaunajos saskatīja konkurentus, un viņu attieksme pret tiem nebija labvēlīga”.⁶⁶ 1955. gada 7. martā pēc LPSR MP VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera priekšlikuma LKP CK sekretariāts pieņēma

lēmumu par PSKP biedru atlasī darbam LPSR MP VDK orgānos, lai sagatavotu viņus operatīvajam darbam, uzdodot LKP CK Administratīvajai nodaļai, Rīgas, Liepājas, Daugavpils, Jelgavas, Ventspils un Rēzeknes rajonu partijas komitejām kopā ar VDK līdz 1. jūnijam atlasīt 20 cilvēkus.⁶⁷ Savukārt tā paša gada 10. maijā jau LKP CK birojs pieņēma lēmumu par kandidātu atlasī apmācībai PSRS MP VDK skolā Viļņā, uzdodot partijas rajonu un pilsētu komitejām palīdzēt LPSR MP VDK atlasīt kopumā 30 kandidātus – komunistus un komjauniešus 30–35 gadu vecumā ar vidējo izglītību, kas pārvalda krievu un latviešu valodu un ir veikuši dienestu Padomju armijā.⁶⁸ No Rīgas vajadzēja nosūtīt 20 kandidātus, no Liepājas – 2, no Daugavpils – 2, no Rēzeknes – 1, no Ventspils – 2, no Jelgavas – 2 un no Rīgas rajona – vienu.⁶⁹

Uzreiz pēc demobilizēšanas no “karaspēka daļas” (44 gadu vecumā) Jānis Vaivods tika iecelts par ĀTP priekšnieka palīgu ar 120 rubļu algu. 80. gados palīga alga palielinājās līdz 160 rubļiem mēnesī. Parasti kārtība bija šāda: ja virsnieks bija pensionējies, viņš saņēma VDK pensiju un ĀTP algu. Ja virsnieks atradās aktīvajā rezervē, tad viņš saņēma ĀTP algu un starpības summu no VDK atalgojuma, kas radās, ja ĀTP alga bija mazāka nekā atalgojums, kas viņam pienācās saskaņā ar dienesta pakāpi un tai pienācīgajām piemaksām.

1973. gadā J. Vaivods bija ievēlēts par ĀTP partijas pirmorganizācijas sekretāru.⁷⁰ Vaivods tika atbrīvots no priekšnieka palīga amata 1976. gada 18. novembrī sakarā ar pāriešanu citā darbā.⁷¹ Sekoja pusotrs mēnesis bez uzraudzības, pirms 1977. gada 18. janvārī darbu sāka Leons Kļimovičs (1932),⁷² par kura karjeras gaitu zināms mazāk. Dažus faktus vēsti L. Kļimovičs autobiogrāfijā, ko rakstījis, iestājoties komjaunatnē 1947. gadā. Viņš bija beidzis astoņas klases un mācījās 12. arodskolā.⁷³ Dzimis galdnieka ģimenē Daugavpils apriņķī, vienīgais bērns.⁷⁴ L. Kļimoviča tēvs 1932. gada beigās par piedalīšanos pagrīdes darbā ieslodzīts Daugavpils cietumā, kur nosēdēja piecus gadus. Pēc tam ģimene pārcēlās uz Rīgu, kur tēvs strādāja par galdnieku, bet māte – kokzāģētavās un citus gadījuma darbus. Padomju okupācijas gadā pārbrauca uz Liepāju, kur tēvs strādāja pretgaisa aizsardzības štābā. Neilgi pirms kara māte ar Leonu pārbrauca uz dzimto ciemu Stūpāniem Aizkalnes pagastā Daugavpils apriņķī, kur abi pavadījuši kara gadus. Kara laikā tēvs pazuda bez vēsts. Pēc kara māte strādāja par bibliotekāri,

vēlāk bija notāre Preiļu valsts notariālajā kantorī. Savukārt Leons beidzis Preiļu vidusskolas 8. klasi, iestājās 9. klasē, bet tas viņu neinteresēja, tāpēc atbrauca uz Rīgu mācīties par elektromontieri.

Pagaidām nav izdevies noskaidrot, kad L. Kļimovičs sāka karjeru VDK, tomēr tas notika pirms 1954. gada, kad saskaņā ar Imanta Lešinska memuāriem 21 gadu vecais L. Kļimovičs par pavājām sekmēm tika atskaitīts no Maskavas Valsts starptautisko attiecību institūta, kur abi bija studiju biedri.⁷⁵ L. Kļimovičs izglītību pabeidzis VDK skolās. Saskaņā ar I. Lešinska rakstīto 60. gados L. Kļimovičs kā čekas operatīvais pilnvarotais ilgu laiku pārraudzīja Rīgas starptautisko jūrnieku klubu. Tomēr I. Lešinskis nezina, ka jau no 1977. gada sākuma Leons Kļimovičs bija pakāpies un jau citā statusā (noformēts kā civilas valsts iestādes štata darbinieks) kūrēja par Rīgas starptautisko jūrnieku klubu hierarhiski nozīmīgāko “Intūrista” Rīgas nodaļu.

LPSR MP ĀTP fondā neatrodas arī L. Kļimoviča pēcteča amatā Viļņa Neimaņa (1931) personas lieta, kurš amatā stājās 1982. gada 27. aprīlī un strādāja līdz 1985. gada 4. februārim,⁷⁶ kad viņu nomainīja saskaņā ar dokumentāciju pēdējais pārvaldes priekšnieka palīgs Viesturs Kociņš. Tomēr ir zināms, ka Vilnis Neimanis bija to personu sarakstā, ko LKP Rīgas pilsētas komitejas birojs 1951. gada 10. janvāra sēdē rekomendēja darbam VDK orgānos. Tobrīd viņš bija 19 gadus vecs komjaunietis.⁷⁷ Starp citu, tajā pašā sēdē darbam tajos pašos orgānos tika rekomendēti arī komjaunieši Bruno Šteinbriks un Leonīds Kārklīšs, vēlāk pazīstami VDK virsnieki.

Vilni Neimani priekšnieka palīga amatā no 1985. gada 5. februāra nomainīja Viesturs Kociņš (1940; PSKP no 1966).⁷⁸ Kopš 1974. gada viņš uz ārzemēm ir devies bieži; 80. gados komandējumi ir bijuši uz VFR (1981) ar Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības specializēto tūristu grupu un VDR (1986).⁷⁹ Tajā pašā laikā personas anketā V. Kociņš nav norādījis, ka ir bijis ārzemēs. “Dienestā” viņš ir nokļuvis kā talantīgs sportists – 1962. gada Latvijas čempions modernajā piecīņā, īpaši labus rezultātus sasniedzis paukošanā. Beidzis Latvijas Valsts fiziskās kultūras institūtu (1963). Dažus mēnešus nostrādājis par treneri Republikāniskajā lietišķo sporta veidu skolā, iesaukts obligātajā militārajā dienestā.⁸⁰ Pēc tam apmēram gadu bērnu sporta skolas “Daugava” treneris un no 1966. gada augusta virsnieks PSRS Bru-

ņotajos spēkos kara daļā Nr. 10078 Rīgā. 1985. gada janvārī ticis atlaists veselības stāvokļa dēļ (izslēdzot no militārās uzskaites).⁸¹ Anketā viņš nav norādījis dienesta pakāpi, ar kādu atvaļināts. Vismaz no 60. gadiem V. Kociņš bija strādājis par operatīvo pilnvaroto LPSR MP VDK ārējās pretizlūkošanas nodaļā, bet 1983. gadā tika paaugstināts par VDK apakšpulkvedi un Nelegālās izlūkošanas nodaļas priekšnieka vietnieku.

Publikācijās ārzemju latviešu presē 1986. gadā tieši kabinets Nr. 12 viesnīcā “Latvija” ir norādīts kā telpa, kurā darba kabinets ir “čekas pastāvīgajam pārstāvim viesnīcā “Latvija” Rīgā” Kociņam.⁸² Plāksnīte uz kabineta Nr. 12 norādīja, ka tajā strādā ģenerāldirektora vietnieks. Taču īstenība bija tāda, ka V. Kociņš nebūt nebija Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieks, bet gan Rīgas apvienību uzraugošās GĀTP priekšnieka palīgs, vienlaikus arī VDK bijušais virsnieks, visticamāk VDK ārštata darbinieks, kā tas secināms no VDK darbinieku 1988. gada telefonu saraksta.⁸³ Rīgas apvienības ģenerāldirektora 1989. gada 20. marta pavēlē “Par atbildīgo iecelšanu, kas atbildīgi par ugunsdrošību tehniskajās, ražošanas, tirdzniecības un administratīvajās telpās” ir fiksēts, ka atbildīgais par ģenerāldirektora vietnieka kabinetu Nr. 12 ir ģenerāldirektora vietnieks V. Kociņš.⁸⁴ Taču īstenībā viņš arī 1989. gadā nebija ģenerāldirektora vietnieks. No 1988. gada 8. septembra (sakarā ar GĀTP likvidāciju) VDK interešu pārstāvis – GĀTP priekšnieka palīgs – bija noformēts par tūrisma inspektoru Rīgas apvienības Ceļojumu pārvaldes Apkalpošanas nodaļā, kas viņam maksāja algu kā inspektoram.⁸⁵ V. Kociņš tika atbrīvots no darba Rīgas apvienībā 1990. gada 9. augustā.⁸⁶ Ar šo datumu tad arī beidzās VDK institucionalizētā/legālā kontrole pār Rīgas apvienību.

Pagaidām nav pietiekami faktu, lai definētu priekšnieka palīga statusu. No kadru dokumentiem, kas atrasti par diviem no četriem priekšnieka palīgiem, izriet, ka viņi bija pensionējušies no VDK, bet tie varēja būt “čekas” radīti faktoīdi, t.s. leģendas, īstenības slēpšanai. Fakts, ka V. Kociņš, kurš no 1985. gada pildīja ĀTP priekšnieka palīga pienākumus, vēl 1988. gadā atradās VDK aktīvā dienesta virsnieku telefonu grāmatā, mudina pieņemt, ka priekšnieku palīgi visdrīzāk bija VDK ārštata darbinieki.

Savā darbā pārvaldes priekšnieka palīgi, visticamāk, strādāja caur citiem ar VDK saistītiem darbiniekiem. Pašā ĀTP tieši pensionētie VDK virsnieki pildīja, piemēram, kadru inspektoru darbu,

līdzīgi necilus inspektoru amatus dažādās nodaļās viņi ieņēma arī "Intūrista" Rīgas nodaļā (sk. nodaļā par tehniskā personāla saistību ar VDK). Savukārt pārvaldes priekšnieka palīgi instrukcijas un pavēles saņēma no sava VDK kuratora, kuram ārzemju tūrisma kānāla uzraudzība un kontrole bija piekritīga pēc amata pienākumiem. 1982.–1984. gadā ĀTP priekšnieka palīga kurators no VDK bija VDK pretizlūkošanas daļas virsnieks Vladimirs Komogorcevs.

VAS "INTŪRISTS" RĪGAS NODAĻAS VADĪBA (1957–1992⁸⁷)

VAS "Intūrists" Rīgas nodaļas darbību var iedalīt četros posmos. Pirmo posmu no tās izveides līdz 1960. gadam raksturo neskaidriība; tās darbība ir dokumentēta epizodiski. Otrajā posmā, kas ilga no 1960. līdz 1966. gadam, nodaļas darbība tika ierēdnieciskota, savā ziņā normalizēta. Trešais posms sākās 1966. gadā, kad Rīgas nodaļas vissavienības pakļautību nomainīja koprepubliķāniskā pakļautība LPSR MP ĀTP, un ilga līdz 1980. gadam, kad tika izveidota Rīgas apvienība (pēc viesnīcas "Latvija" nodošanas ekspluatācijā). Ceturtā posma (1980–1992) pēdējos gados pēc tam, kad 1988. gadā tika likvidēta LPSR MP Galvenā ārzemju tūrisma pārvalde, Rīgas apvienības uzraudzība atkal nonāca vissavienības pakļautībā, kā tas bija bijis arī tās darbības sākuma posmā līdz 1966. gadam.

1960. gada sākumā nodaļas pirmais pārvaldnieks V. Bušs slimības dēļ tika atbrīvots no amata.⁸⁸ Nav zināms, kāda bija viņa saistība ar VDK, bet skaidrs, ka viņš bija LKP CK nomenklatūras darbinieks ar izpratni par valsts drošības resora interesēm. 20. gados Padomju Krievijā viņš izpildīja amatus armijas politpārvaldē un kara revolucionārajos tribunālos vairākās frontēs. V. Buša vietā nāca LPSR MP VDK virsnieks Vladimirs Elsters (1930; PSKP no 1959), kurš pārvaldnieka pienākumus pildīja no 1960. gada janvāra, līdz martam vēl strādājot VDK (sk. 3. tabulu). 60. gadu sākumā Rīgas nodaļas pārvaldībā atradās VAS "Intūrists" viesnīca–pansionāts "Rīgas jūrmala" Bulduros. Arī tās direktors Leonīds Kunavins⁸⁹ bija VDK operatīvā sastāva (aktīvā dienesta, kas nozīmē, ka viņš bija komandēts darbā ārpus VDK orgāniem un karaspēka) apakšpulkvedis, kas pirms iecelšanas šajā amatā bija vadījis viesnīcas kadru daļu.⁹⁰ Rīgas nodaļas pārvaldnieka amats tikai no 1960. gada

marta (tikai trīs gadus pēc nodaļas faktiskas darbošanās) tika iekļauts LKP CK nomenklatūrā.⁹¹ Būtiskas pārmaiņas Rīgas nodaļas pārvaldnieka amata statusā notika 1972. gadā – pēkšņi VAS “Intūrists” Rīgas nodaļas pārvaldnieka amats no LKP CK nomenklatūras tika izņemts. Tas rada jautājumu, ar ko bija ievērojams 1972. gads padomju Latvijas ārzemju tūrismā – tautsaimniecības nozarē, ja saistām to ar Ārzemju tūrisma pārvaldes funkcijām, un izspiegošanas kanālā, ja runājam par VDK interesēm. Kā jau minēts, tieši 1972. gadā Ārzemju tūrisma pārvaldē tika izveidota jauna štata vienība – pārvaldes priekšnieka palīgs, kurā tika iecelti demobilizētie VDK virsnieki VDK ārštata darbinieka statusā. Tādējādi secināms, ka 70. gadu sākumā (līdz ar ārzemju tūristu skaita straujo pieaugumu) VDK meklēja un pārvaldes priekšnieka palīga institūtā atrada efektīvāku veidu, kā pārraudzīt un kontrolēt ārzemju tūrismu kā savas darbības kanālu.

Bet atgriezīsimies pie pirmā, visticamāk, VDK ielikta VDK darbinieka Rīgas nodaļas pārvaldnieka amatā personības, kurš amatā atradās no 1960. gada līdz 1976. gadam. LKP CK biroja lēmums par V. Elstera apstiprināšanu amatā ir datēts ar 1961. gada 18. jūliju.⁹² Harkovā dzimušais V. Elsters augstāko izglītību bija ieguvis Latvijas Valsts universitātē (1950–1955), absolvējot Vēstures un filoloģijas fakultāti kā vēstures skolotājs.⁹³ Norādījis, ka pārvalda krievu, latviešu, angļu valodu un viduvēji – vācu valodu. Latvijā nonācis 15 gadu vecumā 1945. gadā, kad tēvu (ekonomistu) pārcēla darbā uz Rīgu. Pēc universitātes absolvēšanas dažus mēnešus pastrādājis skolā par audzinātāju, pusgadu pelnījis kā atslēdznieks, dažus mēnešus nav strādājis, jo tajā laikā kārtojis dokumentus darbam VDK. No 1956. gada decembra strādāja VDK. Pirmo pusgadu – par tulku, pēc tam no 1957. gada jūlija līdz 1960. gada martam – operatīvais pilnvarotais, leitnants.⁹⁴ Tobrīd ārzemēs nebija bijis. Par Rīgas nodaļas vadītāju 1960. gadā viņu iecēla GĀTP.⁹⁵ Faktiski viņš arī izveidoja Rīgas nodaļu par VDK nepieciešamo operatīvo ziņu ievākšanas struktūru.

Šajā posmā Rīgas nodaļas darbs tika ierēdnieciskots. 1960. gada beigās Rīgas nodaļā tika izveidota partijas pirmorganizācija ar partijas grupas tiesībām (tajā bija tikai trīs komunisti), iekļaujot to Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes apvienotajā partijas organizācijā.⁹⁶ Tomēr no 1963. gada “Intūrista” Rīgas nodaļas

partijas grupa tika iekļauta darbības profilam vairāk atbilstošajā LPSR Ārlietu ministrijas partijas pirmorganizācijā.⁹⁷ Bet pēc ĀTP izveides 1966. gadā iekļāvās ĀTP partijas pirmorganizācijā.

No VDK nākušais V. Elsters tika atbrīvots no Rīgas nodaļas pārvaldnieka amata pēc 16 darbības gadiem 1976. gadā.⁹⁸ Nākamie pārvaldnieki VDK štata darbinieku pozīcijās nebija strādājuši (cita veida saistību ar VDK karjeras aprakstos nebija jānorāda). Viņu kompetence bija saistīta ar saimnieciskās darbības veikšanu. Viens no iespējamiem skaidrojumiem varētu būt jau iztirzātā ĀTP priekšnieka palīga iesaistišana administrēšanā. Par pārvaldnieka amata p.i. no 1976. gada 21. jūnija⁹⁹ tika iecelts Igors Fjodorovs (1946; PSKP no 1971). Viņš pirms tam vairāk nekā gadu bija nostrādājis par kadru daļas priekšnieku LPSR Zvejnieku kolhozu savienībā (1975–1976), vēl agrāk bija kontrolieris, inspektors, vecākais inspektors–operatīvās grupas vadītājs Rīgas muitā (1967–1975). Viņa specialitāte – rūpniecības preču prečzinība, kas iegūta, absolvējot Padomju tirdzniecības neklātienes institūtu (1965–1972).¹⁰⁰ Kandidatūra bija saskaņota ar LKP CK Ārzemju sakaru nodaļu un “citām atbilstošām organizācijām”.¹⁰¹

Vēl 70. gadu sākumā LPSR MP ĀTP un “Intūrista” Rīgas nodaļa neuzņēma un neapkalpoja ārzemju (oficiālās) valsts un partijas delegācijas, jo tām nebija savas materiālās bāzes. Pēc LPSR MP un AP attiecīgo nodaļu norādījumiem ārzemju valsts un partijas delegācijas tika izvietotas tām īpaši atvēlētās rezidencēs.¹⁰² Tādu delegāciju apkalpošana tika uzticēta īpašām pieredzējušu, augsti kvalificētu restorānu darbinieku brigādēm, kuras bija izveidojusi LPSR Tirdzniecības ministrija. Savukārt “Intūrista” Rīgas nodaļa pēc LKP CK rīkojuma delegācijām norīkoja gidus–tulkus ekskursiju pa Rīgu un tās apkārtni vadīšanai. Pēc viesnīcas “Latvija” nodošanas ekspluatācijā situācija mainījās un pieauga Rīgas nodaļas ietekme. No 1980. gada jūnija līdzšinējais Rīgas nodaļas pārvaldnieks Igors Fjodorovs kļuva par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru un turpināja būt ĀTP priekšnieka otrais vietnieks. Savukārt LPSR MP ĀTP no 1984. gada tika paaugstināta statusā, kļūstot par GĀTP (sk. 3. un 4. tabulu).

1981. gadā Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pakļautībā bija teju tūkstoti darbinieku liels kolektīvs. Viņš bija LPSR MP ĀTP kolēģijas loceklis, Rīgas apvienības partijas pirmorganizācijas biroja loceklis, LPSR Džudo cīņas federācijas priekšsēdētājs,

Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs prezidija loceklis un Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas loceklis.¹⁰³ Kad 1987. gadā I. Fjodorovs pārcēlās uz Maskavu strādāt PSRS MP GĀTK centrālajā aparātā, par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru (1987–1992) tika iecelts viņa vietnieks ražošanas darbā (no 29.12.1980.¹⁰⁴) Georgijs Koršaks (1938; PSKP no 1966). Presē gan 90. gadu sākumā viņš tika saukts par čekistu, tomēr kadru anketā nav norādes uz tādu darba pieredzi. Līdzīgi kā I. Fjodorovs viņš bija ieguvis tautsaimniecisku izglītību – Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā inženiera mehāniķa diplomu automobiļu, autosaimniecības specialitātē (1979).¹⁰⁵ Darba gaitas sācis kā kinomehāniķis, meistara palīgs utt., līdz nonācis Volgas automobiļu rūpnīcas specializētā autocentra Rīgā meistara–direktora (1977–1980) amatā.

ĀTP priekšnieka palīga – VDK demobilizētā virsnieka kā ārštata darbinieka – iesaistišana administrēšanā no 1972. gada izskaidro, kāpēc pēc tam, kad 1976. gadā no Rīgas nodaļas pārvaldnieka amata atbrīvoja bijušo VDK operatīvo pilnvaroto, abi viņa sekotāji amatā nebija strādājuši kā VDK štata darbinieki. Toties viņi bija strādājuši muitā un autoremonta nozarē, t.i., jomās, kurās bija potenciāli iespējama spekulācija, un kā tādas tās atradās VDK interešu sfērā. Visticamāk, šajās nozarēs strādājošajiem bija priekšstats par to, kas ir VDK intereses. Jebkurā gadījumā Rīgas apvienības vadība bija informēta par VDK interešu pārstāvju aktivitātēm. Par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru Georgiju Koršaku 90. gadu sākumā presē tika apgalvots, ka viņš “lieliski pārzina noklausīšanās iekārtas viesnīcā “Latvija”” (nepareizi norādīts, ka šajā amatā viņš bijis no 1989. gada; pareizi – no 1987. līdz 1992. gadam).¹⁰⁶

No 80. gadiem galvenā ārzemju tūristu plūsma tika uzņemta un apkalpota viesnīcā “Latvija”, tāpēc VDK savas intereses visticamāk uzturēja caur Rīgas apvienības ģenerāldirektoru un tā vietniekiem, kā arī Rīgas apvienības ģenerāldirektoram pakļautās viesnīcas “Latvija” direktoru un tā vietnieku. Vārdu sakot, VDK bija jāpārredz salīdzinoši plašs darbības lauks.

VDK pārraudzība tieši vai netieši izpaudās vēl vienā līmenī – caur kadru daļu. Apvienības ģenerāldirektoram bija vairāki vietnieki, bet galvenie bija divi – pirmais vietnieks bija Ceļojumu pārvaldes priekšnieks un otrais vietnieks bija Kadru nodaļas priekšnieks (sk. 4. tabulu). Tieši Kadru nodaļas priekšnieka amats biežāk kļuva par valsts drošības un iekšlietu resoru pensionēto virsnieku nodarbes vietu.

Par Rīgas apvienības ģenerāldirektora pirmo vietnieci kļuva apvienības Ceļojumu pārvaldes priekšniece Alla Vlasova/Lūsis/Bahusova (1935), kas “Intūrista” Rīgas nodaļā strādāja no 1959. gada.¹⁰⁷ Pēc viņas amatu pildīja Juris Dimitris un Gundega Zeltiņa (1942; PSKP kandidāte no 1984),¹⁰⁸ kas tika atbrīvota no 1989. gada pārceļšanas kārtībā, pārejot strādāt uz Latvijas republikānisko ārējās tirdzniecības apvienību “Interlatvija”,¹⁰⁹ uzņēmumu, kas bija saistīts ar bijušo VDK virsnieku Juri Savicki. Par otru vietnieku – Kadru nodaļas vadītāju tika iecelts viesnīcas “Latvija” direktora vietnieks kadru jautājumos Rihards Antins (1924; PSKP no 1950), kurš LPSR MP VDM–VDK bija strādājis no 1948. līdz 1971. gadam, kad pensionējies. Pēc aiziešanas pensijā apmēram četrus gadus viņš bija kadru daļas vadītājs LPSR Zvejnieku kolhozu savienībā, bet no 1975. gada – sākumā korpusa vadītājs, tad viesnīcu saimniecības “Rīga” direktora vietnieks, kur darbojās ar ārzemju tūristu un speciālistu izvietošanu un apkalpošanu, kā arī viesnīcu saimniecības “Rīga” kadru izvēli, izvietošanu un audzināšanu.¹¹⁰ Pēc R. Antina atbrīvošanas no darba pārceļšanas kārtībā par pagaidu ģenerāldirektora p.i. – kadru daļas priekšnieku 1983. gadā¹¹¹ tika pieņemts Rīgas internacionālā jūrnieku kluba direktors (1978–1983) Juris Dimitris (1937; PSKP no 1977) ar pieredzi Rīgas muitas inspektora darbā (1976–1978).¹¹² Bet jau tā paša gada beigās J. Dimitri no Kadru daļas priekšnieka amata pārcēla par Ceļojumu pārvaldes priekšnieku.¹¹³ Tādā veidā tika atbrīvota vieta bijušajam iekšlietu ministram (1972–1978) Jānim Brolišam (1930; PSKP no 1951),¹¹⁴ kurš sāka darbu 1983. gada 22. novembrī, kad tika uz to pārcelts no Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības prezidija priekšsēdētāja amata (1978–1983).¹¹⁵

Bijušajam ministram ar darbu nevedās – pensionētais iekšējā dienesta ģenerālmajors J. Brolišs no 1984. gada 1. aprīļa tika atstāts tikai par priekšnieku kadru jautājumos, atbrīvojot no ģenerāldirektora vietnieka amata, savukārt (tikai) ģenerāldirektora vietnieka amatā iecēla J. Dimitri.¹¹⁶ Tajā pašā laikā J. Dimitrim bija arī kaut kādi pienākumi Rīgas internacionālajā jūrnieku klubā,¹¹⁷ un no 1984. gada 19. novembra viņš tika atbrīvots no amata sakarā ar pāreju darbā uz Latvijas jūras kuģniecību.¹¹⁸ Jautājums par J. Broliša nepiemērotību kadru nodaļas priekšnieka amatam tika apspriests partijas pirmorganizācijas sapulcē 1984. gada augustā. Debatēs

situācija tika raksturota šādi: “Kad priekšnieks bija Rihards Ivanovičs Antins, par Kadru nodaļu nebija būtisku pārmetumu. Dimitris, kurš kļuva par nodaļas priekšnieku pēc Antina, uzskatīja sevi par pagaidu cilvēku un, no tā vadoties, organizēja savu darbu. Biedram Brolišam J. V. ir jāsaprot, ka Kadru nodaļas priekšniekam ir jābūt strādājošam priekšniekam, nevis tikai rakstīt rezolūcijas izpildītājiem.”¹¹⁹

Atlaistā J. Broliša vietā par Kadru nodaļas priekšnieci (1985–1993) tika iecelta Kaiva Cinis (1942; PSKP no 1968). Viņas tēvs Jānis Cinis bija LPSR valsts drošības tautas komisāra vietnieks (1940–1941), kritis 1942. gadā pirms meitas piedzimšanas, un šis fakts K. Cinis bija svarīgs.¹²⁰ Atgādināšu par karaspēka daļu Nr. 1226, kuru par savu darbavietu kadru anketās bija norādījis VDK pulkvedis Jānis Vaivods. Arī Kaivas Cinis karjeras gaitas dažus mēnešus ir bijušas saistītas ar to pašu karaspēka daļu Nr. 1226 Rīgā, kur viņa ir tikusi nodarbināta kā krievu valodas tulkis. Tas notika 1968. gadā, pēc tam desmit gadus viņa pavadīja dažādos komjaunatnes un partijas amatos.¹²¹ 1981. gadā no LKP Rīgas pilsētas Ļeņina rajona komitejas Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja vietnieces (1978–1981) amata K. Cinis aizgāja, lai sāktu strādāt šķietami necilo viesnīcas “Latvija” restorāna zāles administratores darbu. Jau viņas trešajā darba dienā apvienības partijas pirmorganizācijai LKP CK pārstāvji uzspieda ievēlēt viņu par biroja sekretāri,¹²² bet pēc mēneša viņa tika paaugstināta amatā par vecāko inspektori.¹²³ No 1984. gada 20. novembra viņa iecelta par ģenerāldirektora vietnieci J. Dimitra vietā, no 1985. gada 2. janvāra uzdodot arī Kadru nodaļas priekšnieces pienākumu izpildi atlaistā Jāņa Broliša vietā.¹²⁴

Tādējādi divi no četriem Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietniekiem kadru jautājumos bija bijušie Valsts drošības komitejas vai iekšlietu resora virsnieki, trešajam bija muitas darbā gūta pieredze, ceturtajai VDK bija bijusi īslaicīga darba devēja. Vērtējot Kadru nodaļas priekšnieku kadru anketās norādīto saistību ar VDK, konstatējams, ka sākotnēji Rīgas apvienība centās Kadru daļas vadītāja amatā pieņemt pensionētus VDK virsniekus, tomēr no šīs prakses atteicās 80. gadu vidū. Pozīciju savā ietekmes sfērā pārņēma “ceka”, tomēr arī tās virzītajai ģenerāldirektora vietniecei karjera pagātnē bija saistīta ar VDK.

SAIKNE AR VDK VIESNĪCAS “LATVIJA” VADĪBĀ (1979–1991)¹²⁵

No 1977. gada viesnīcas “Latvija” direktora amatā¹²⁶ strādāja Viktors Čeremisinovs (1946; PSKP no 1969),¹²⁷ kurš tajā nokļuva pārcelšanas kārtībā no LPSR Tirdzniecības ministrijas, kur bija vecākais prečzinis, nodaļas priekšnieks, ministra palīgs (1972–1977). (Sk. 5. tabulu; dati nav pilnīgi, jo vienlaikus esošo vietnieku skaits bija mainīgs.) V. Čeremisinovs bija beidzis LVU prečzinības un rūpniecības preču tirdzniecības organizācijas specialitātē (1973). Viņu 1981. gadā nomainīja Aleksejs Bahusovs (1925; PSKP no 1952),¹²⁸ pensionēts Jūras kara flotes pirmā ranga kapteinis ar vairāku gadu pieredzi VAS “Intūrists” Ļeņingradas viesnīcas “Pribaltiskaia” direktora darbā (1976–1980).¹²⁹ Un pēc tam no 1984. gada līdz 1992. gadam viesnīcu vadīja Georgijs Koršaks, kurš vienlaikus no 1987. gada bija arī Rīgas apvienības ģenerāldirektors (par viņu skatīt jau iepriekš tekstā). No viņiem tikai A. Bahusovam bija armijas virsnieka pieredze.

Savukārt viesnīcas “Latvija” direktora vietnieku kadru un citos jautājumos līmenī pieci no sešiem bija pensionētie VDK, iekšlietu resora vai padomju armijas virsnieki – Rihards Antins (1978–1980), kurš VDK bija strādājis vairāk nekā 20 gadus (1948–1971), VDK pulkvedis Harijs Melbārdis (1979–1981), kurš par vietnieku sāka strādāt, atnākot pa taisno no VDK (1950–1979).¹³⁰ H. Melbārža pēctecim amatā (1981–1984) armijas politiskā sastāva rezerves pulkvedim Borisam Lemtjugovam (1928; PSKP no 1953) izglītības ziņā bija saistība ar VDK; viņš jurista izglītību bija ieguvis F. Dzeržinska vārdā nosauktajā PSRS VDK Augstākajā skolā (1966).¹³¹ Uzreiz pēc dienesta armijā (1951–1981) viņš tika iecelts par viesnīcas direktora vietnieku.¹³² 1985. gadā par direktora vietnieku režīma, uzņemšanas un apkalpošanas jautājumos tika iecelts pensionēts Jūras kara flotes pirmā ranga armijas kapteinis Anatolijs Gostevs. Pirms tam viņš strādāja Jūras kara flotes Galvenajā štābā par vecāko virsnieku štāba struktūrā Rīgā (1976–1985).¹³³ Pēc viņa atbrīvošanas 1987. gadā par direktora vietnieka apkalpošanas jautājumos pienākumu izpildītāju tika iecelta Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšniece Larisa Kurdjukova.¹³⁴

Savukārt Vladimirs Čerņavskis (1939; PSKP no 1973), kurš bija karjeru pavadījis LPSR Iekšlietu ministrijā (1961–1984), bet die-

nesta pakāpi nav norādījis, uzreiz pēc dienesta tika iecelts par direktora vietnieku – materiāli tehniskās apgādes nodaļas priekšnieku (1984–1992),¹³⁵ bet no 1989. gada – par ģenerāldirektora vietnieku–viesnīcas “Latvija” direktora vietnieku.¹³⁶

ZEMĀKĀ RANGA ADMINISTRATĪVIE UN TEHNISKIE DARBINIEKI

Noskaidrotais par ĀTP priekšnieka palīga amatu, kas bija rezervēts VDK ārštata darbiniekam, mudina piesardzīgi vērtēt līdzīgo, bet hierarhiski par ĀTP zemākās “Intūrista” Rīgas apvienības ģenerāldirektora palīga amatu. Ģenerāldirektoram I. Fjodorovam no 1980. gada bija palīgs. Šajā amatā (1980–1984; 1987–1989) tika iecelts I. Fjodorova vietnieks (1978–1980) armijas politiskā sastāva rezerves apakšpulkvedis Fjodors Marčenko (1922; PSKP no 1944), kura karjera bija pagājusi militārā jurista statusā. Pirms pensionēšanās viņš bija Baltijas kara apgabala Izmeklēšanas nodaļas prokurors – kara prokurora palīgs (1969–1973),¹³⁷ pēc tam viesnīcas “Rīgas jūrmala” direktors (1973–1978).¹³⁸ Tomēr viņa karjeras dokumentu izpēte par štata darbu VDK neliecina. Katrā ziņā attieksme pret ģenerāldirektora palīga amatu nebija nopietna – trīs gadus tas pat nepastāvēja (1984–1987), un šajā laikā F. Marčenko bija vecākais inspektors ar pienākumu kontrolēt darbiniekiem uzticēto uzdevumu izpildi.¹³⁹

Ārzemju tūrisma resora iestādēs tika iekārtoti pensionētie VDK virsnieki ne tikai vadītāju vietnieku, bet arī ierindas, t.s. tehnisko darbinieku amatos. Tādu amatu gan nebija daudz – daži inspektora posteņi, tomēr tajos centās noligt tieši VDK pensionētos virsniekus. 1972. gadā ĀTP aparātā bez priekšnieka un tā vietnieka strādāja vienpadsmit darbinieki, vēl septiņi darbinieki bija nodarbināti ceļamās viesnīcas “Latvija” direkcijā.¹⁴⁰ Kopš 1980. gada oktobra ĀTP štātā bija 17 darbinieki.¹⁴¹

Piemēram, ĀTP no 1966. līdz 1970. gadam vecākais inspektors Organizācijas inspektoru darbā bija pensionētais VDK virsnieks Sergejs Samoiļenko (1920; PSKP no 1943), VDK darbinieks (1951–1966).¹⁴² Savukārt Nikolajs Sviridovs (1925; PSKP no 1945), kurš 31 gadu bija nostrādājis VDK (1951–1982),¹⁴³ pēdējos trīs mūža gadus (1983–1985) pabija ĀTP vecākā kadru inspektora amatā.

ĀTP darbības pirmajā gadā pirmais šajā amatā (1966–1967) strādāja Sergejs Ivanovs (1904; PSKP no 1929), gvardes pulkvedis, arī Nopelniem bagātais Iekšlietu tautas komisariāta (NKVD) darbinieks, pensionārs no 1952. gada.¹⁴⁴ Dažreiz pavēle par noskatītā darbinieka iecelšanu tika atcelta viņa veselības dēļ. Piemēram, 1976. gadā atkrita par kadru inspektoru noskatīts VDK virsnieks ar teju 30 gadu stāžu (1951–1970).¹⁴⁵ Tādu tehnisko darbinieku kompetence varēja atšķirties – daži vienkārši atsēdēja darbalaiķu, citi tika izmantoti pat kā augstākstāvošu amatpersonu aizvietotāji. Piemēram, Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieces Kadru nodaļas vadītājas K. Cinis prombūtnē viņas pienākumus pildīja arī Kadru nodaļas vecākais inspektors, pensionētais VDK pulkvedis Jānis Bērziņš (1933; PSKP no 1957),¹⁴⁶ kurš tika pieņemts darbā drīz pēc K. Cinis apstiprināšanas ģenerāldirektora vietnieces amatā.¹⁴⁷

Ārzemju tūristu uzraudzība viesnīcā “Latvija” bija sazarota. Piemēram, esot atvaļinājumā viesnīcas direktora vietniekam kadru jautājumos (1979–1981) H. Melbārdim, viņa pienākumus pildīja pirmās kategorijas portjē Valentīna Sofina (1935–1991; PSKP no 1966), kas bija beigusi Rīgas Pedagoģisko institūtu (1957) kā angļu valodas skolotāja; kadru anketā nav saistības ar VDK.¹⁴⁸ 1984. gadā V. Sofina tika pārcelta darbā par viesnīcas Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieci,¹⁴⁹ 1985. gada rudenī – par VAS “Intūrists” pārstāvi Rīgas lidostā – Apkalpošanas biroja inspektori.¹⁵⁰ Portjē amats bija saistīts ar tūristu uzraudzību. Prombūtnes gadījumā Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieci L. Kurdjukovu aizvietoja bijušais viesnīcas direktors A. Bahusovs, kas pēc LPSR GĀTP likvidēšanas 1988. gadā atkal strādāja viesnīcā par Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta vecāko tulku. Vēlāk A. Bahusovs kļuvis par Portjē dienesta datu bāzes administratoru un no šī amata 1992. gada 1. februārī iecelts par viesnīcas Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieku.¹⁵¹ L. Kurdjukovu aizvietoja arī pirmās kategorijas portjē Aija Odiņa.¹⁵² Viņi visi vadīja arī padomju tūristu grupas uz dažādām valstīm un bija kruīzu direktori.

Šajā rakstā netiek aplūkota VDK aģentūras darbība ārzemju tūrisma resora iestādēs. Tās sastāvs un apjoms būtu jāpēta, izmantojot avotus, kas atšķiras no šajā pētījumā izmantotajiem. Problēmas būtību raksturošu ar “Intūrista” Rīgas nodaļas pirmā pārvaldnieka šofera (1958–1964) Alberta Dābola piemēru, kurš vēstures litera-

tūrā ir raksturots kā “viens no spējīgākajiem LPSR VDK specagentiem” (par specagentiem sauca aģentus–kaujiniekus).¹⁵³ Viņš arī Ilūkstes apriņķa “pašaizsardzības grupas” dalībnieks 1941. gada jūlijā, 17. un 25. policijas bataljona karavīrs, beidzis Firstenbergas SD skolu, SD hauptšturmfiirers, izveidojis un vadījis “UZ Hauptkommando Nord” piesega organizāciju “Lidumnieks”, viņš arī padomju VDTK aģents Firsts,¹⁵⁴ viņš arī aģents Kārklīšs. Vēsturnieks R. Jansons raksta, ka 1941. gadā A. Dābols piedalījās padomju aktīvistu nogalināšanā un genocīdā pret ebrejiem, bet netiesāts LPSR VDK labā strādāja no 1948. līdz 1964. gadam.¹⁵⁵

Būtiski, ka kadru uzskaites anketā un autobiogrāfijā A. Dābola saistība ar VDK neparādās. Saskaņā ar šiem dokumentiem viņš, kā pēc padomju okupācijas 1940. gadā sācis strādāt Jēkabpils virsmežniecības trešā iecirkņa mežniecībā kā kokmateriālu krautuves pārzinis, tā turpinājis to darīt visu nacistu okupācijas laiku un arī pēc tās līdz pat 1952. gadam, kad pārcēlies uz dzīvi Rīgā un sācis strādāt “rūpnīcā Nr. 299”.¹⁵⁶ Tātad darbs Jēkabpils virsmežniecībā bija jau VDTK pretizlūkošanas daļas sarūpētā leģenda Dābolam pēc viņa savervēšanas ap 1946.–1948. gadu, jo līdz tam Dābols izmantojis nacistu specdienestu leģendu, ka no 1941. gada rudens strādājis rūpnīcā VEF un 1944. gada beigās kopā ar citiem rūpnīcas darbiniekiem evakuēts uz Kurzemi, kur ieskaitīts SS oberšturbānfirera Nikolaja Rusmaņa kaujas grupā (tā raksta bijušais LPSR VDK pretizlūkošanas daļas virsnieks Andris Trautmanis).¹⁵⁷

Īstenībā A. Dābols no 1948. gada līdz 1956. gadam strādāja LPSR valsts drošības orgānu operatīvajā grupā, kas apkaroja “bruņoto bandu nacionālo pagrīdi Latvijas PSR teritorijā”; “viņam aktīvi piedaloties, likvidēta virkne buržuāzisko nacionālistu bandītu grupu un notverti 11 spiegi, ko kapitālistisko valstu izlūkdienesti iesūtījuši Latvijas PSR teritorijā”.¹⁵⁸ Par sekmīgu speciālo uzdevumu izpildi A. Dābolu 1952. gadā PSRS Augstākās padomes Prezidijs apbalvoja ar Sarkanās Zvaigznes ordeni. Sakarā ar operatīvās grupas samazināšanu 1956. gadā A. Dābols iekārtojās darbā par šoferi republikāniskajā krājkasē, bet no 1958. gada – par šoferi “Intūrista” Rīgas nodaļā. Strādājot šajās vietās, A. Dābols periodiski sniedza palīdzību valsts drošības orgāniem. No VDK nākušais Rīgas nodaļas pārvaldnieks V. Elsters virzīja A. Dābola karjeru – 1963. gadā ieceļot par Rīgas nodaļas šoferu brigadieru.¹⁵⁹

VDK vismaz 60. gadu pirmajā pusē bija ieinteresēta informācijā, kas atradās “Intūrista” šoferu rīcībā viņu darba specifikas dēļ, par ko liecina arī fakts, ka “Intūrista” Rīgas nodaļai pakļautās viesnīcas–pansionāta “Rīgas jūrmala” Bulduros šoferis 60. gadu sākumā Nikolajs Smirnovs bija pat VDK operatīvā sastāva (aktīvā dienesta) kapteinis.¹⁶⁰

SECINĀJUMI

VDK ietekme padomju Latvijas ārzemju tūrisma nozīmīgāko iestāžu vadībā ir neapšaubāma. Tās izmantotais modelis bija sekojošs – VAS “Intūrists” Rīgas nodaļas darbības pirmajos gados – no 1960. gada līdz 1976. gadam pārvaldnieka amatā, visticamāk, pati LPSR MP VDK bija iekārtojusi savu darbinieku VDK operatīvo pilnvaroto, leitnantu. Līdz 1972. gadam viņš bija galvenais VDK ietekmes avots ārzemju tūrisma vadībā. 1966. gadā Rīgas nodaļa no vissavienības pakļautības nonāca koprepublikāniskajā – īpaši izveidotās LPSR MP Ārzemju tūrisma pārvaldes pakļautībā, bet tikai 1972. gadā VDK nodrošināja savu ietekmi arī šajā jaunajā ārzemju tūrisma resora vadībā ar īpašas štata vietas – ĀTP priekšnieka palīgs – izveidi VDK ārštata darbiniekam (demobilizētam VDK virsniekam). Līdz 1976. gadam, kad tika nomainīts Rīgas nodaļas pārvaldnieks un nākamajam pārvaldniekam vairs nebija štata saistības ar VDK, LPSR MP VDK savu kontroli nodrošināja gan caur Rīgas nodaļas pārvaldnieku, gan caur Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgu, bet no 1976. gada līdz 1988. gadam VDK ielikta amatpersona resorā bija ĀTP priekšnieka palīgs. Tādējādi secināms, ka VDK ārštata darbinieki ietekmēja ārzemju tūrisma resora vadību no tā darbības sākuma līdz beigām – no 1960. gada līdz 1988. gadam, ieņemot jau minētos amatus.

Pārējo ārzemju tūrisma resora vadītāju iespējamā saistība ar VDK izpētei pieejamajos dokumentos nav konstatējama, tomēr tas nozīmē tikai to, ka pagaidām nevar pierādīt ne to, ka konkrētais priekšnieks bija sadarbojies ar VDK, ne to, ka viņš to nebija darījis. Visi augstākie vadītāji – ĀTP priekšnieki un viņu pirmie vietnieki – pirms nonākšanas amatos ārzemju tūrisma resorā strādāja dažādos LKP CK nomenklatūras amatos, bet, kā konstatēts historiogrāfijā, kolīdz persona tika iecelta “cekas” nomenklatūras amatā, VDK bija

jāiznīcina aģentūras un citi dokumenti, kuros bija fiksēta personas saistība ar VDK. Minētā limeņa amatpersonas VDK nedrīkstēja vervēt, tomēr tās varēja būt VDK uzticamības personas. Tāda prakse apliecina VDK pakļautību – padomju Latvijas gadījumā LPSR MP VDK pakļautību LKP CK. Svarīgākais priekšnoteikums, lai ieņemtu kādu no vadītāja amatiem ārzemju tūrisma resorā, bija piederība komunistiskajai partijai un iepriekšēja karjera partijas darbā (sk. norādīto piederību PSKP pielikuma tabulās).

Minēto iestāžu vadītāju vietnieki kadru jautājumos pārsvarā bija pensionētie Valsts drošības komitejas, iekšlietu resora un armijas virsnieki, kuri gādāja, lai darbā tiktu pieņemti “pareizie” cilvēki. Viņi varēja funkcionēt kā komforta nodrošinātāji, lai VDK ārštata darbinieks bez traucējumiem varētu veikt savus uzdevumus sistēmā – vervēt, izsekot, vākt informāciju un veikt cita veida darbības. VDK pensionāri pildīja arī ierindas, t.s. tehniskos amatus, kurus bija ieguvuši, pateicoties sakariem un tradīcijai apgādāt ar ērtām vietām pensionētos virsniekus. Šī fakta – ka viņi ir bijušie “čekisti” – zināšana vien varēja disciplinējoši ietekmēt citu strādājošo uzvedību. Tomēr secinājumi par VDK ietekmi iestāžu vadības līmenī neliecina ne par VDK aģentūras apjomu minētajās iestādēs, ne par to, kā ikdienā ar aģentiem strādāja GĀTP priekšnieka palīgs, ne par to, vai viņš izmantoja vai neizmantoja pensionēto virsnieku pakalpojumus. Minētā problemātika būtu jau citas izpētes vērtā, tomēr tikai pēc attiecīgo izpētes rezultātu iegūšanas būs skaidrs, vai pastāvošajā tradīcijā balstītā VAS “Intūristis” Rīgas nodaļas dēvēšana par VDK piesegorganizāciju ir arī zinātniski pierādīta.

PIELIKUMI

1. tabula

Latvijas PSR Ministru padomes Ārzemju tūrisma pārvaldes (no 1984 Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes) vadība (1966–1988)

Priekšnieki:

- 16.08.1966.¹⁶¹–20.11.1978.: Edmunds Ratnieks (1922; PSKP no 1945)

- 21.11.1978.–13.09.1988.: Staņislavs Jaškulis (1928; PSKP no 1957)

Vietnieki (pirmie):

- 16.08.1966.–18.03.1980.: Jevgēnijs Bīrons (1914; PSKP no 1945)
- 19.03.1980.–13.09.1988.: Rihards Elsbergs (1929; PSKP no 1953)

Vietnieki (otrie/neatbrīvotie):

- 16.08.1966.–11.06.1976.: Vladimirs Elsters (1930; PSKP no 1959)
- 21.06.1976.–24.07.1987.: Igors Fjodorovs (1946; PSKP no 1971)
- 26.07.1987.–13.09.1988.: Georgijs Koršaks (1938; PSKP no 1966)

2. tabula

**Latvijas PSR Ministru padomes Ārzemju tūrisma pārvaldes
(no 1984 Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes) priekšnieka
palīgi (LPSR MP VDK virsnieki)**

- 03.05.1972.–29.11.1976. Jānis Vaivods (1928; PSKP no 1952)
- 30.11.1976.–17.01.1977. Vakance
- 18.01.1977.–27.04.1982. Leons Kļimovičs (1932; nenoskaidrots)
- 27.04.1982.–04.02.1985. Vilnis Neimanis (1931; nenoskaidrots)
- 05.02.1985.–07.09.1988. Viesturs Kociņš (1940; PSKP no 1966)

3. tabula

VAS “Intūrists” Rīgas nodaļas (1957–1980) pārvaldnieki

- 1956/1957–17.01.1960.: Voldemārs Bušs (1900–1965; PSKP no 1919)
- 18.01.1960./18.07.1961.–11.06.1976.: Vladimirs Elsters (1930; PSKP no 1959)
- 21.06.1976.–28.05.1980.: Igors Fjodorovs (1946; PSKP no 1971)

*4. tabula***PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes (no 1983 Valsts ārzemju tūrisma komitejas) Rīgas apvienības (1980–1992) vadība****Ģenerāldirektori**

- 28.05.1980.–24.07.1987.: Igors Fjodorovs (1946; PSKP no 1971)
- 26.07.1987.–12.06.1992.:¹⁶² Georgijs Koršaks (1938; PSKP no 1966)

Ģenerāldirektora vietnieki

- Ceļojumu pārvaldes priekšnieki:
- 28.05.1980.–18.07.1983.: Alla Vlasova/Lūsis/Bahusova (1935; PSKP no 1965)
- 22.11.1983.–18.11.1984.: Juris Dimitris¹⁶³ (1937; PSKP no 1977)
- 1984–1987: Nenoskaidrots
- 27.07.1987.–01.01.1989.: Gundega Zeltiņa¹⁶⁴ (1942; PSKP kandidāte no 1984)
- Kadru nodaļas priekšnieki:
- 28.05.1980.–31.01.1983.: Rihards Antins (1924; PSKP no 1950)
- 18.02./14.03.1983.–21.11.1983.: Juris Dimitris (1937; PSKP no 1977)
- 22.11.1983.–01.01.1985.: Jānis Brolišs (no 19.11.1984. nav ģenerāldirektora vietnieks, bet tikai Kadru nodaļas priekšnieks) (1930; PSKP no 1951)
- 02.02.1985.–08.01.1993.:¹⁶⁵ Kaiva Cinis (1942; PSKP no 1968)

*5. tabula***Viesnīcas “Latvija” direkcija****Direktori**

- 28.11.1977.–31.12.1980.:¹⁶⁶ Viktors Čeremisinovs (1946; PSKP no 1969)
- 23.01.1981.–15.06.1984.: Aleksejs Bahusovs (1925; PSKP no 1952)
- 01.06./04.07.1984.¹⁶⁷–12.06.1992.: Georgijs Koršaks (1938; PSKP no 1966)

Direktora vietnieki

- 09.11.1978.–28.05.1980.: Rihards Antins (1924; PSKP no 1950)
- 21.05.1979.–22.11.1981.: Harijs Melbārdis¹⁶⁸ (1931; PSKP no 1956)
- 23.11.1981.–07.12.1984.: Boriss Lemtjugovs (1928; PSKP no 1953)
- 15.10.1985.–31.03.1987.: Anatolijs Gostevs (1933; PSKP no 1960)
- 01.10.1987.–15.08.1990.:¹⁶⁹ Larisa Kurdjukova (1946; bezpartejiska)
- 14.09.1984.¹⁷⁰–22.01.1992.: Vladimirs Čerņavskis (1939; PSKP no 1973)

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Izpēte veikta biedrības “Sociālās atmiņas pētniecības centrs” (SAPC) uzdevumā 2016. gadā. Manuskripts iesniegts SAPC un VDK dokumentu zinātniskās izpētes komisijai 01.12.2016., pēc recenzēšanas – 13.02.2017.
- ² Padomju Savienībā pastāvēja trīs organizāciju pakļautības līmeņi: vissavienības (republikas līmeņa organizācijas, kas bija tieši pakļautas attiecīgajām Vis-savienības ministrijām, komitejām vai pārvaldēm); koprepublikāniskais (pakļautas vienlaicīgi vissavienības un republikas līmenim, piemēram, VDK bija koprepublikāniska, tādēļ tā bija komiteja “pie” LPSR Ministru padomes) un republikas pakļautība (tieši pakļautas republikas Ministru padomei). Diemžēl valodas redaktoru ieviestās tradīcijas dēļ latviešu valodā institucionāļajos nosaukumos tiek izmests vārds “pie”. Rezultātā – lietojot nosaukumus “LPSR MP VDK” un “LPSR MP ĀTP” – tiek radīts nepareizs priekšstats, proti, ka tās ir republikāniskas pakļautības iestādes. Īstenībā gan VDK, gan ĀTP pakļautība bija koprepublikāniska. Tādā nozīmē būtu jāizprot “LPSR MP VDK” un “LPSR MP ĀTP” lietojums šajā rakstā.
- ³ Daumants Znatnajs (29.09.2016.). Lekcija “Čeka un sports”. Pieejams: <http://okupacijasmuzejs.lv/lekciju-cikls-stura-maja>
- ⁴ Rūpīgi plānots čekas pasākums. Imants Lešinskis Toronto stāsta par “kultūras sakariem”. *Austrālijas Latvietis*, 09.11.1979.
- ⁵ Indulis Zālīte (25.08.1998.) Kultūras sakari – caurums dzelzs aizkarā. Pieejams: <http://lpra.vip.lv/caurums.html> (skatīts 10.08.2016.); Eva Eglāja-Kristšone (2013). *Dzelzgrīzēji. Latvijas un Rietumu trimdas kontakti*. Rīga: LU LFMI.
- ⁶ E. Eglāja-Kristšone pētījumā par KKS darbību norāda, ka “patiesībā KKS bija jau no 1955. gada darbojušies struktūra ar VDK noteiktiem mērķiem, VDK ieceltām amatpersonām un virsvadību” (34. lpp.), tomēr nav norādīts dokuments, kur apgalvojumam varētu būt apstiprinājumu. Savukārt par VDK iesaisti kandidātu atlasē iesaistīšanai KKS 1964. gadā avots ir pētnieces saruna ar J. Aneraudu 2004. gada februārī. E. Eglāja-Kristšone konstatē, ka “vispirms atlasē veicēji VDK konsultējās ar Rakstnieku savienības, Māksli-

- nieku savienības, Zinātņu akadēmijas partijas komiteju sekretāriem, kā arī Latvijas komjaunatnes centrālkomitejā, tad veidoja sarakstus, ko iesniedza Latvijas VDK Izlūkdaļai, kas pēc attiecīgas saskaņošanas ar Pretizlūkošanas un Novērošanas daļu vadību tos sūtīja atpakaļ. Parasti daži kandidāti bija izsvītroti, daži pielikti klāt. Galīgo akceptu Komitejas sekciju sastāvam deva LKP Centrālās Komitejas Ārējo sakaru nodaļa.” Sk.: Eglāja-Kristsone. *Dzelz-griezēji. Latvijas un Rietumu trimdas kontakti*, 41.–42. lpp.
- ⁷ N. Savel'ev (2014). Ideologischeskaia rabota Novgorodskogo otdeleniia VAO “Inturist” v 1958 – seredine 1970-kh gg. *Novgorodskii istoricheskii sbornik*, vyp. 14 (24), V. Novgorod, s. 376–391. Pieejams: http://www.spbiiran.nw.ru/wp-content/uploads/2015/11/Saveliev_N_S.pdf; I. Kirsanova (2013). Organizatsionnye i ideologicheskie aspekty ekskursionnoi raboty s inostrannymi turistami v Kuibyshevskoi oblasti v 1960-e–1980-e gody. *Vestnik SamGU*, 5(106), s. 26–31. Pieejams: http://infopress.ssu.samara.ru/tgt/2013_5_106_5.PDF; A. Popov (2008). Informatsionno-propagandistskaia rabota s inostrannymi turistami v Krymu (1960–1980-e gg.). *Kul'tura narodov Prichernomor'ia*, 174, s. 9–12. Pieejams: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/KNP/147/knp147_9-12.pdf; Marta Starostina (2015). Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības “Intūrists” Rīgas nodaļas darbā ar latviešu trimdas tūristiem (1957–1985). No: Kristīne Jarinovska (red.). *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas* (VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj.). Rīga: LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija, LU LVI, 241.–280. lpp.; Marta Starostina (2016). Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības Intūrists Rīgas nodaļā kā VDK piesegstruktūrā darbā ar tūristiem no 1971. līdz 1985. gadam. 1. pielikums. No: Kristīne Jarinovska (zin. red.). *Liela brālis Tevi vēro: VDK un tās piesegstruktūras* (VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj.). Rīga: LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija, LU, 496.–539. lpp.
- ⁸ V. Bagdasarian, I. Orlov, K. Mazin, A. Fedulin, I. Shnaidgen (2007). *Sovetskoe “zazerkal'e” (Inostrannyi turizm v SSSR v 1930–1980-e gody)*. *Uchebnoe posobie*. Moskva: Forum.
- ⁹ Alex Hazanov (30.10.2015.). Foreign Visitors in the Late Soviet Union, the KGB and the Limits of Surveillance, p. 7. Pieejams: <https://www.sas.upenn.edu/dcc/sites/www.sas.upenn.edu.dcc/files/uploads/Alex%20Hazanov%20DCC%20Workshop.pdf>
- ¹⁰ Shawn Salmon (2008). *To the Land of the Future: A History of Inturist and Travel to the Soviet Union, 1929–1991*. PhD diss. University of California Berkeley.
- ¹¹ Sk. viņa pētījuma vērtējumu: Adam Rosenbaum (2015). Leisure travel and real existing socialism: new research on tourism in the Soviet Union and communist Eastern Europe. *Journal of Tourism History*, 7 (1–2), pp. 156–176, šeit: 173. lpp.
- ¹² Daina Bleiere (2015). *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*. Otrais pārstrādātais izdevums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 136.–148. lpp.
- ¹³ Par norādi uz šo rakstu pateicos mana raksta zinātniskajam recenzentam Dr. Ivaram Ījabam. Sk.: Ieva Zake (nepublicēts). *Inturist and Foreign Travel*

- to Latvian SSR, late 1950s–80s: A Case of Ethnic Tourism. 31 p. Pieejams: https://www.academia.edu/28610829/INTURIST_AND_FOREIGN_TRAVEL_TO_LATVIAN_SSR_LATE_1950s-80s_A_CASE_OF_ETHNIC_TOURISM_Under_consideration_at_the_Journal_of_Cold_War_Studies (skatīts 12.02.2017.).
- ¹⁴ Salmon. *To the Land of the Future*, p. 31.
- ¹⁵ Turpat, 35. lpp.
- ¹⁶ Par VAS “Intūrists” dibināšanas apstākļiem sk.: turpat, 36.–76. lpp.
- ¹⁷ Turpat, 98. lpp.
- ¹⁸ Turpat, 122.–123. lpp.
- ¹⁹ LKP CK biroja lēmums [kr. val.], 13.07.1954. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs* (turpmāk: LNA LVA), PA-101–17–60a, 8. lp.
- ²⁰ LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļai uzdeva nodrošināt, lai Latvijas Telegrāfa aģentūra un republikāniskās preses redakcijas atspoguļotu ārzemju delegāciju uzturēšanos un ieviestu praksi presē atspoguļot delegātu iespaidus, kas radušies padomju Latvijas apmeklējuma rezultātā. Sk.: LKP CK biroja 13.09.1955. sēdes protokols Nr. 89 [kr. val.]. LNA LVA, PA-101–18–14, 37.–51. lp., šeit: 44.–46. lp.
- ²¹ LKP CK biroja 06.03.1956. sēdes protokols Nr. 7 [kr. val.]. LNA LVA, PA-101–19–21, 3.–11. lp., šeit: 5. lp. Sarakstu sk.: turpat, 16.–18. lp.
- ²² Informācija par KĶTDR žurnālistu delegācijas uzturēšanos Latvijas PSR no 1956. g. 3. līdz 6. jūnijam, parakstījis Latvijas biedrības kultūras sakariem ar ārzemēm atbildīgais sekretārs L. Rimjans [kr. val.]. LNA LVA, 270–1c–1101, 19.–25. lp., šeit: 24. lp.
- ²³ No visām pasaules malām. *Dzimtenes Balss*, 13.08.1958.; A. Markss. “Intūrista” jubilejas reizē. *Dzimtenes Balss*, 05.04.1979.
- ²⁴ VAS “Intūrists” valdes priekšsēdētājs V. Ankudinovs VAS “Intūrists” Rīgas nodaļas pārvaldniekam V. Bušam 02.09.1958. vēstulē pieprasa izpildīt V. Bušam 18.01.1957. adresētās vēstules prasības [kr. val.]. Sk.: LNA LVA, 282–1–1, 11.–14. lp., šeit: 11. lp.
- ²⁵ V. Bušs bija dzimis Latvijā. 1917. gadā evakuējies uz Krieviju. No 1919. gada aprīļa iesaistījās politikā – vispirms bija Rietumu frontes revolucionārās kara komitejas locekļa sekretārs. 1920. gadā Turkestānas frontes politpārvaldes instruktors. Arī turpmākie amati saistīti ar armiju. No 1924. līdz 1929. gadam Rietumu frontes Kara revolucionārā tribunāla un PSRS Augstākās tiesas Kara kolēģijas sekretārs. 1929. gadā sāka karjeru kā žurnālists. No 1933. gada strādāja TASS (*Telegrafnoe agentstvo Sovetskogo Soiuza*) sistēmā redaktora un redakcijas vadītāja vietnieka amatā. No 1944. gada oktobra Latvijas Telegrāfa aģentūras (LTA) atbildīgā vadītāja vietnieks, no 1947. gada decembra – atbildīgais vadītājs. Atbrīvots 18.03.1953. ar partijas rījenu par partejiskās modrības zaudēšanu (nebija atlaidis darbiniekus ar “apšaubāmu pagātņi”). Līdz 1954. gada septembrim, kad rājiens tika dzēsts, V. Bušs strādāja avīzes “Sovetskaja Latviia” redakcijā par informācijas nodaļas, pēc tam par preses apskatu nodaļas vadītāju. 1954. gada oktobrī LPSR LTA atbildīgais vadītājs O. Jurāns lūdza LKP CK Aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāja vietniekam noformēt Buša apstiprināšanu LTA atbildīgā vadītāja vietnieka amatā, kas tika iz-

- darīts. Sk.: Nekrologs. *Cīņa*, 25.07.1965.; TASS atbildīgā vadītāja vietnieka A. Krasniha parakstīts V. Buša raksturojums [kr. val.], 18.07.1944. *LNA LVA*, PA-15500-1-1155, 8. lp.; LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas instruktora B. Zēberga parakstīta izziņa LKP CK biroja 18.03.1954. sēdei [kr. val.]. *LNA LVA*, PA-101-16-56, 213.-215. lp., šeit: 213. lp.; V. Buša raksturojums; parakstījuši avīzes “Sovetskāia Latviia” redaktors N. Zverevs, partijas biroja sekretāra vietnieks G. Kurpnieks [kr. val.], aptuvens datējums: 09.1954. *LNA LVA*, PA-15500-1-1155, 18. lp.; LPSR LTA atbildīgais redaktors O. Jurāns LKP CK Aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāja vietniekam Veselovam [kr. val.], 15.10.1954. Turpat, 19. lp.
- ²⁶ Lēmumā kā Rīgas nodaļas pārvaldnieks, kam jānodrošina ekskursiju gidu sagatavošana, ir fiksēts Voldemārs Bušs. Kopumā 25 adresātu vidū bija arī Vissavienības biedrības kultūras sakariem ar ārzemēm Latvijas nodaļa, LPSR MP VDK, Iekšlietu ministrija. Drīz jautājums tika skatīts LKP CK biroja sēdē. Sk.: LPSR MP lēmums Nr. 70-12c [kr. val.], 02.02.1957. *LNA LVA*, 270-1c-1135, 114.-115. lp.; LKP CK biroja 09.04.1957. sēdes protokols Nr. 67 [kr. val.]. *LNA LVA*, PA-101-20-24, 72.-88. lp., šeit: 81.-83. lp.
- ²⁷ Kadru uzskaites sektora vadītāja izziņa [kr. val.], 13.07.1957. *LNA LVA*, PA-15500-1-1155 (Bušs Voldemārs, XI 1954-VIII 1957), 20. lp.
- ²⁸ VAS “Intūristis” Rīgas nodaļas pārvaldnieka pavēle [kr. val.], 11.03.1959. *Latvijas Nacionālā arhīva Personāla dokumentu valsts arhīvs* (turpmāk: *LNA PDVA*), 282-1-1, 1. lp.
- ²⁹ Alberta Dābola 05.05.1958. iesniegums ar lūgumu pieņemt darbā [latv. val.]. *LNA PDVA*, 282-1-91, 49. lp. 1958. gads kā VAS “Intūristis” Rīgas nodaļas dibināšanas gads ir norādīts arī šķirklī 1967. gadā izdotajā enciklopēdijā. Sk.: V. Zotovs (1967). “Intūristis”. No: *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija*. 1. sēj. Rīga: Zinātne, 666. lpp.
- ³⁰ Sešas dienas Rīgā. Ko Latvijā redzējis latviešu rūpnieks no Sidnejas. *Londonas Avīze*, 02.08.1963.
- ³¹ Tūristu izspiegošanas organizācija. *Laiks*, 03.09.1960.
- ³² *Londonas Avīze*, 14.03.1969.
- ³³ Rūpīgi plānots čekas pasākums. Imants Lešinskis Toronto stāsta par “kultūras sakariem”. *Austrālijas Latvietis*, 09.11.1979.
- ³⁴ Imants Lešinskis. Kā Rīgā izseko trimdas tūristus. *Latvija Šodien*, 01.12.1986. [oriģināli raksts publicēts 29.07.1980.].
- ³⁵ Datus par ārzemju tūristu skaita dinamiku padomju Latvijā no 1960. gada līdz 1975. gadam sk.: Starostina. Padomju ideoloģijas un propagandas izpaušmes Vissavienības akciju sabiedrības “Intūristis” Rīgas nodaļas darbā ar latviešu trimdas tūristiem (1957-1985), 277. lpp.
- ³⁶ 1979. un 1987. gada dati ir noapaļoti. Sk.: Papildinājums raksturojam, 25.07.1988., parakstījis Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieks R. Elsbergs, pārvaldes partijas pirmorganizācijas sekretāre A. Lapiņa [kr. val.]. *LNA LVA*, 986-2-63, 46. lp.
- ³⁷ Bleiere. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*, 143. lpp.
- ³⁸ Turpat.
- ³⁹ Zake. *Inturist*, p. 20.

- ⁴⁰ Par laiku no 1980. līdz 1985. gadam konstatēts, ka precīzi dati nav zināmi; aptuvenie nav norādīti. Sk.: Starostina. Padomju ideoloģijas un propagandas izpaušmes Vissavienības akciju sabiedrības Intūrists Rīgas nodaļā kā VDK piesegstrukturā darbā ar tūristiem no 1971. līdz 1985. gadam. 1. pielikums, 530.–531. lpp.
- ⁴¹ Turpat.
- ⁴² Aldis Bergmanis (2001). LPSR valsts drošības dienesta attīstība un loma genocīda īstenošanā Latvijā (1944–1953). No: *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2000. gada pētījumi* (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 3. sēj.). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 477.–538. lpp., šeit: 483. lpp. Sk. arī: Aldis Bergmanis, Indulis Zālīte (2013). Padomju Latvijas drošības iestādes un iedzīvotāju pretpadomju izpaušmju apkarošana. No: Jānis Stradiņš (galv. red.). *Latvieši un Latvija, II sēj.: Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 443.–469. lpp., šeit: 451. lpp.
- ⁴³ Bergmanis. LPSR valsts drošības dienesta attīstība un loma genocīda īstenošanā Latvijā (1944–1953), 530. lpp.
- ⁴⁴ 3.15. punkts. Sk.: Prikaz, N. 00140, 04.07.1983. Moskva. “O vvedenii v deistivie Polozheniia ob agenturnom apparate i doverennykh litsakh gosudarstvennoi bezopasnosti SSSR”. 32 lapas. Pieejams: <http://www.lander.odessa.ua/lib23.php>
- ⁴⁵ Rencēnu pagastā krāsotāja un šuvējas ģimenē dzimušā E. Ratnieka izglītība bija gūta PSKP CK Augstākajā partijas skolā Maskavā (1955–1958). 1940. gadā, kad padomju armija okupēja Latviju, viņš iestājās komjaunatnē, pēc tam Sarkanajā armijā. Vācijas okupētajā Latvijas teritorijā darbojās kā Oškalna brigādes otrās partizānu vienības komandiera palīgs komjaunatnes jautājumos, aģentūras izlūkošanas izlūks. 1944.–1945. gadā strādāja par LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas sekretāru. 1945. gadā izpildīja LK(b)P CK īpašos uzdevumus, pēc tam strādāja LĻKJS CK dažādos amatos, piemēram, propagandas un aģitācijas sekretārs, VĻKJS CK (Maskavā) atbilžu organizators (1950–1952). Pēc PSKP CK Augstākās partijas skolas beigšanas (1958) – LKP CK partijas orgānu nodaļas atbilžu organizators, LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja vietnieks. 1961. gadā iecelts par Latvijas PSR Kultūras ministrijas Latvijas Valsts izdevniecības direktoru. Vienlaikus bija LKP Rīgas pilsētas Kirova rajona komitejas loceklis, LKP CK ārštata lektors, LPSR Žurnālistu savienības prezidija loceklis, Latvijas Valsts izdevniecības partijas organizācijas biroja loceklis. 1964. gadā – apstiprināts par LPSR MP Valsts preses komitejas locekli, bet drīz par tās priekšsēdētāja vietnieku. Sk. E. Ratnieka nomenklatūras lietu – LNA LVA, PA-15500–2–9956.
- ⁴⁶ LPSR MP ĀTP priekšnieka S. Jaškuļa 05.04.1984. pavēle [kr. val.]. LNA LVA, 986–2–62, 157. lp.; LPSR MP GĀTP priekšnieka S. Jaškuļa 07.09.1988. pavēle [kr. val.]. LNA LVA, 986–2–60, 2. lp.
- ⁴⁷ Berta Glūne. Divi biedri, kuru laiks turpinās. *Pilsonis*, 21.04.1992.
- ⁴⁸ PSRS MP VĀTK ģenerāldirektora vietnieces K. Cinis pavēle Nr. 187-k [kr. val.], 28.02.1990. LNA PDVA, 282–1–283, 4. lp.; PSRS MP VĀTK Rīgas ap-

- vienības ģenerāldirektora G. Koršaka pavēle Nr. 695-k [kr. val.], 05.09.1991. Turpat, 12. lp.
- ⁴⁹ Leonid Mlechin (27.04.2016.). Belinskie i Benkendorfy. *Novaia Gazeta*. Pieejams: <http://www.novayagazeta.ru/comments/72872.html> (skatīts 11.06.2016.).
- ⁵⁰ Riebiņu pagasta Pizānos zemnieka ģimenē (tēvam piederēja 10 ha zemes) dzimušais Staņislavs Jaškulis ieguvis augstāko juridisko izglītību Latvijas Valsts universitātē (1948–1953). Daugavpils rajona izpildu komitejas sekretārs (1953–1956), Daugavpils rajona izpildu komitejas priekšsēdētāja vietnieks (1956–1961), Daugavpils rajona prokuratūras izmeklētājs (1961–1962), Valmieras rajona prokurors (1962–1967), Limbažu rajona izpildu komitejas priekšsēdētājs (1967–1970), LKP Ludzas rajona komitejas pirmais sekretārs (1970–1978). Nav bijis obligātajā militārajā dienestā, bet bija trešās kategorijas rezervists, kapteinis, politiskais sastāvs. LKP CK locekļa kandidāts (1971–1976), LPSR AP deputāts (1971–1980), LKP CK loceklis (1976–1981). Sk. S. Jaškuļa personas lietas dokumentus: *LNA LVA*, 986–2–63; *LNA LVA*, PA-101–62–68.
- ⁵¹ J. Bironam bija augstākā angļu valodas pedagoga izglītība, iegūta Maskavas Valsts pedagoģiskajā svešvalodu institūtā (1935–1939). Viņa tēvs 1919. gadā bija Latvijas padomju valdības darbinieks, evakuējās uz padomju Krieviju, kur viņam vēlāk pievienojās ģimene. Tēvs strādāja valsts drošības orgānos (“VČK–OGPU–NKVD”: Viskrievijas Ārkārtas komisijā 1917–1922, Apvienotajā valsts politiskajā pārvaldē 1923–1934, Iekšlietu tautas komisariatā 1934–1943). 1948. gadā J. Bīrons bija LPSR Ārlietu ministrijas Politiskās nodaļas atbildīgais referents, studēja neklātienē PSRS Ārlietu ministrijas Augstākajā diplomātiskajā skolā (1946–1949), mācījās zviedru valodu. 1949. gadā izsaukts PSRS Ārlietu ministrijas rīcībā, kur strādāja par nodaļas vadītāja vietnieku Komitejā Nr. 4, kas drīz tika nodota PSRS Valsts drošības ministrijas pakļautībā. No 1949. gada septembra līdz 1952. gada februārim atradās Berlīnē VDR “speciālā komandējumā”. Par dokumentos nepaskaidrotu pārkāpumu bija ieslodzīts labošanas darbu nometnē Kirova apgabalā (1952. gada februāris – 1953. gada aprīlis). Saskaņā ar 27.03.1953. likumu par amnestiju ar sodāmības dzēšanu tika atbrīvots. Atgriezies no ieslodzījuma, strādāja Latvijas Valsts universitātē, tajā skaitā par rektora referentu. 1953. gada jūnijā – jūlijā bija Zviedrijā kā specializētās tūristu grupas vadītājs. 1956. gada decembrī – rehabilitēts, 1957. gadā atjaunots partijā, iecelts par Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras biedrības atbildīgo sekretāru, 1958. gadā – par tās priekšsēdētāja vietnieku. 1980. gadā, kad pārvaldes priekšnieka amatā viņu nomainīja R. Elsbergs, J. Bīrons kļuva par ĀTP Metodiskā kabineta vadītāju. No šī amata atbrīvots 1984. gadā, kad vietu vajadzēja E. Ratniekam, kurš atgriezās no “Intūrista” ģenerālpārstāvja vietas Berlīnē. Sk. J. Bīrona nomenklatūras lietas: *LNA LVA*, PA-15500–1–778; *LNA LVA*, PA-15500–2–9063.
- ⁵² Beidzis Latvijas Valsts fiziskās kultūras institūtu kā fiziskās audzināšanas pārniedzējs (1948–1952), ieguvis 2. sporta klasi boksa un slēpošanā, 3. klasi vieglatlētikā un vingrošanā un 1. kategoriju kā boksa tiesnesis. Strādājis par boksa treneri rūpniecā “VEF” (1951–1952), bijis Liepājas apgabala (pēc apgabalu likvidēšanas – pilsētas) izpildu komitejas Fiziskās kultūras un sporta

- komitejas priekšsēdētājs (1952–1961). 1961. gadā ievēlēts par LĻKJS Liepājas pilsētas komitejas pirmo sekretāru, 1962. gadā – par LPSR Sporta biedrību un organizāciju savienības padomes priekšsēdētāju, pēc kuras reorganizācijas 1968. gadā iecelts par LPSR MP Fiziskās kultūras un sporta komitejas priekšsēdētāju. Bija arī PSRS Olimpiskās komitejas loceklis, Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības biedrs, Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas biedrs. Neklātienē pabeidzis LKP CK Augstāko partijas skolu (1962–1967). Ilgstoši bijis LĻKJS CK biroja loceklis. Sk. R. Elsberga nomenklatūras lietu: *LNA LVA*, PA-15500–35–61.
- ⁵³ Kā tas notika 80. gados, ir stāstījis R. Elsberga pēctecis amatā (1980–1990) Fiziskās kultūras un sporta komitejas priekšsēdētājs Daumants Znatnajs (1938). Daumants Znatnajs (29.09.2016.). Lekcija “Čeka un sports”. Pieejams: <http://okupacijasmuzejs.lv/lekciju-cikls-stura-maja>
- ⁵⁴ LPSR MP ĀTP kolēģijas sēdes protokols Nr. 5 [kr. val.], 27.10.1967. *LNA LVA*, 986–1–5, 10.–11. lp., šeit: 10. lp.
- ⁵⁵ LPSR MP ĀTP galvenie pasākumi 1968. gadā [kr. val.]. *LNA LVA*, 986–1–6, 6.–19. lp., arī 25.–27. lp.
- ⁵⁶ LPSR MP ĀTP kolēģijas sēdes protokols Nr. 1 [kr. val.], 26.01.1968. *LNA LVA*, 986–1–6, 1.–2. lp.
- ⁵⁷ LPSR MP ĀTP atskaite par stāvokli ar slepeno lietvedību pārvaldē 1968. gadā [kr. val.], 15.01.1969. *LNA LVA*, 986–1a–10, 16.–19. lp., šeit: 17., 18. lp.; LPSR MP ĀTP atskaite par darbu ar kadriem 1970. gadā, 05.01.1971. PSRS MP GĀTP Kadru pārvaldes priekšniekam A. A. Starcevam [kr. val.]. *LNA LVA*, 986–1a–14, 12.–18. lp., šeit: 16. lp.
- ⁵⁸ Aldis Bergmanis, Indulis Zālīte (2004). Okupācijas varas represīvā sistēma: Latvijas PSR Valsts drošības komitejas darbība (1953–1959). No: *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi* (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 10. sēj.). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 373.–432. lpp., šeit: 387. lpp.
- ⁵⁹ LPSR MP ĀTP priekšnieka E. Ratnieka pavēle Nr. 15 [kr. val.], 03.05.1972. *LNA LVA*, 986–2–13, 24. lp.
- ⁶⁰ LPSR MP ĀTP priekšnieka E. Ratnieka pavēle Nr. 21 “Par pienākumu sadalīšanu starp pārvaldes darbiniekiem” [kr. val.], 11.09.1973. *LNA LVA*, 986–2–16, 37.–41. lp., šeit: 38. lp.
- ⁶¹ LPSR MP ĀTP priekšnieks 02.11.1973. LPSR MP VDK nodaļas priekšniekam B. Šteinbrikam [kr. val.]. *LNA LVA*, 986–1a–18, 71.–72. lp.
- ⁶² Autobiogrāfija [kr. val.], 28.04.1972. *LNA LVA*, 986–2–26, 5.–6. lp.
- ⁶³ Anketa [kr. val.], 03.05.1972. *LNA LVA*, 986–2–26, 3.–4. lp. o. p.
- ⁶⁴ LKP CK biroja 29.08.1961. lēmums [kr. val.]. *LNA LVA*, PA-101–24–54a, 168. lp.
- ⁶⁵ LKP CK biroja lēmums pie sēdes protokola Nr. 82 [kr. val.], 09.08.1955. *LNA LVA*, PA-101–18–40a, 34. lp.
- ⁶⁶ Bergmanis, Zālīte. Okupācijas varas represīvā sistēma: Latvijas PSR Valsts drošības komitejas darbība (1953–1959), 386.–387. lpp.
- ⁶⁷ LKP CK sekretariāta lēmums pie sēdes protokola Nr. 12 [kr. val.], 07.03.1955. *LNA LVA*, PA-101–18–59, 105. lp.

- ⁶⁸ LKP CK biroja lēmums pie sēdes protokola Nr. 73 [kr. val.], 10.05.1955. *LNA LVA*, PA-101-18-40a, 31. lp.
- ⁶⁹ Pielikums LKP CK biroja lēmumam pie sēdes protokola Nr. 73 [kr. val.], 10.05.1955. *LNA LVA*, PA-101-18-40a, 32. lp.
- ⁷⁰ Dienesta raksturojums [kr. val.], 21.12.1973. *LNA LVA*, 986-2-26, 7. lp.
- ⁷¹ LPSR MP ĀTP priekšnieka E. Ratnieka pavēle Nr. 35 [kr. val.], 18.11.1976. *LNA LVA*, 986-2-25, 14. lp.
- ⁷² LPSR MP ĀTP priekšnieka E. Ratnieka pavēle Nr. 2 [kr. val.], 24.01.1977. *LNA LVA*, 986-2-28, 1. lp.
- ⁷³ VĻKJS iestāšanās anketa [latv. val.], 14.02.1947. *LNA LVA*, PA-206-1-40, 90. lp.
- ⁷⁴ Autobiogrāfija [latv. val.], 01.02.1947. *LNA LVA*, PA-206-1-40, 91.-91. lp. o. p.
- ⁷⁵ Imants Lešinskis. Kalpības gadi. 29. turpinājums. *Laiks*, 08.12.1979.
- ⁷⁶ Personīgais konts (litsevoi schet). *LNA LVA*, 986-2-54, 15. lp.
- ⁷⁷ LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja sēdes protokols Nr. 27 [kr. val.], 10.01.1951. *LNA LVA*, PA-201-1-769, 3.-17. lp., šeit: 13. lp.
- ⁷⁸ LPSR MP GĀTP priekšnieka S. Jaškuļa pavēle Nr. 5-1 [kr. val.], 05.02.1985. *LNA LVA*, 986-2-62, 117. lp.
- ⁷⁹ Raksturojums-rekomendācija, 19.08.1988. vizējis LKP Rīgas pilsētas Oktobra rajona komitejas sekretārs [kr. val.]. *LNA LVA*, 986-2-62, 115.-115. lp. o. p.; Raksturojums-rekomendācija, 06.1988. vizējusi LKP Rīgas pilsētas Oktobra rajona komitejas sekretāre J. Hamkova [kr. val.]. Turpat, 116.-116. lp. o. p.
- ⁸⁰ Autobiogrāfija [kr. val.], 27.01.1985. *LNA LVA*, 986-2-62, 124.-125. lp., šeit: 124. lp.
- ⁸¹ Anketa [kr. val.], 01.1984. *LNA LVA*, 986-2-62, 122.-123. lp. o. p.
- ⁸² *Laiks*, 29.01.1986.; *Brīvā Latvija*, 20.10.1986.
- ⁸³ Telefona numurs OC 284. Sk.: *Spisok telefonov 1988 g. Komitet Gosudarstvennoi bezopasnosti Latviiskoi SSR. Sekretno*. Okupācijas muzeja krājums, 16936, 35. lpp.
- ⁸⁴ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora G. Koršaka pavēle Nr. 23 [kr. val.], 20.03.1989. *LNA PDVA*, 282-1-15, 61.-64. lp., šeit: 62. lp.
- ⁸⁵ Personas rēķins. *LNA PDVA*, 282-1-253, 170. lp. o. p. Noformēšanu lūdza Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietniece-Kadru nodaļas priekšniece K. Cinis. Sk.: PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieces kadru un sadzīves jautājumos K. Cinis 26.08.1988. lūgums LPSR MP GĀTP priekšniekam S. Jaškulim [kr. val.]. *LNA LVA*, 986-2-62, 113. lp.
- ⁸⁶ Personas rēķins. *LNA PDVA*, 282-1-253, 170. lp. o. p.
- ⁸⁷ PSRS VĀTK Rīgas apvienība tika likvidēta 1992. gada 27. aprīlī.
- ⁸⁸ Laikā no 18.01.1960. pārvaldnieka pienākumus veica nodaļas inspektore Rahele Rusonika. Sk.: VAS "Intūristis" valdes priekšsēdētāja V. Ankudinova pavēle Nr. 48-A [kr. val.], 06.02.1960. *LNA PDVA*, 1481-1a-91, 127. lp.; VAS "Intūristis" Rīgas nodaļas pārvaldnieka pavēle Nr. 3, 18.01.1960.; Nr. 36, 18.11.1960.; Nr. 44, 04.04.1961. [kr. val.]. *LNA PDVA*, 282-1-1, 13., 40., 48. lp. Viņa līdz 1961. gada aprīlim vajadzības gadījumā aizvietoja arī nākamā pārvaldnieku Vladimiru Elsteru.

- ⁸⁹ VAS "Intūrists" Rīgas nodaļas pārvaldnieka p.i. V. Elstera 04.07.1960. pavēle [kr. val.]. *LNA PDVA*, 282-1-1, 18. lp.
- ⁹⁰ Karaklausībai padoto VAS "Intūrists" Rīgas nodaļas darbinieku saraksti [kr. val.], 01.1962. *LNA LVA*, 222-1-11, 6. lp.
- ⁹¹ Papildinājums pie personas lapas kadru uzskaitē. Kadru uzskaites sektora vadītāja pārbaudīts 14.12.1965., 08.09.1969. [kr. val.]. *LNA LVA*, PA-15500-2-9616, 2.-2. lp. o. p., šeit: 2. lp.
- ⁹² Izziņa no LKP CK biroja sēdes protokola Nr. 71, 18.07.1961.; parakstījis LKP CK sekretārs [kr. val.]. *LNA LVA*, PA-15500-2-9616, 8. lp.
- ⁹³ Personālā kadru uzskaites lapa [kr. val.], 10.01.1961. *LNA LVA*, PA-15500-2-9616, 4.-5. lp. o. p., šeit: 4. lp.
- ⁹⁴ *LNA LVA*, PA-15500-2-9616, 4. lp. o. p.
- ⁹⁵ Raksturojums, 21.04.1976., parakstījis LPSR MP ĀTP priekšnieks E. Ratnieks [kr. val.]. *LNA LVA*, 986-2-26, 69. lp.
- ⁹⁶ Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes partijas pirmorganizācijas biroja sēdes protokols Nr. 2 [kr. val.], 01.11.1960. *LNA LVA*, PA-401-1-16, 181.-182. lp., šeit: 182. lp.
- ⁹⁷ LPSR Ārlietu ministrijas partijas pirmorganizācijas atklātās sapulces protokols Nr. 5 [kr. val.], 01.11.1963. *LNA LVA*, PA-7211-1-7, 81.-85. lp., šeit: 81. lp.
- ⁹⁸ Saskaņojot šo jautājumu LKP CK Ārzemju sakaru nodaļā. Iespējams, tādu lēmumu ietekmēja fakts, ka V. Elstera dzīvesbiedre 1975. gadā par kukuļņemšanu bija notiesāta ar brīvības atņemšanu uz trijiem gadiem, bet sodu neizcieta sakarā ar amnestiju. Sk.: LPSR MP ĀTP priekšnieks E. Ratnieks 23.02.1976. PSRS MP GĀTP priekšnieka vietniekam M. I. Smirnovam [kr. val.]. *LNA LVA*, 986-2-26, 62. lp.
- ⁹⁹ LPSR MP ĀTP priekšnieka vietnieka J. Birona pavēle Nr. 20 [kr. val.], 21.06.1976. *LNA LVA*, 986-2-25, 9. lp.
- ¹⁰⁰ Anketa [kr. val.], 06.05.1982. *LNA PDVA*, 282-1-154, 45.-46. lp. o. p.
- ¹⁰¹ LPSR MP ĀTP priekšnieka vietnieks J. Bīrons 11.06.1976. PSRS MP GĀTP Kadru pārvaldes priekšniekam V. Cvetkovam [kr. val.]. *LNA PDVA*, 282-1-154, 56. lp.
- ¹⁰² LPSR MP ĀTP priekšnieka vietnieks J. Bīrons 25.07.1972. PSRS MP GĀTP priekšnieka vietniekam P. Z. Guskovam, atbildot uz 15.06.1972. vēstuli [kr. val.]. *LNA LVA*, 986-1a-17, 61.-62. lp.
- ¹⁰³ Raksturojums, parakstījis LPSR MP GĀTP priekšnieks S. Jaškulis [kr. val.], 13.09.1985. *LNA PDVA*, 282-1-154, 52. lp.
- ¹⁰⁴ PSRS MP GĀTK priekšnieka vietnieka I. Semjonova pavēle Nr. 1211-L [kr. val.], 12.1980. *LNA PDVA*, 282-1-277, 146. lp.
- ¹⁰⁵ Anketa [kr. val.], 07.01.1981. *LNA PDVA*, 282-1-277, 141.-142. lp. o. p.
- ¹⁰⁶ Berta Glūne. Divi biedri, kuru laiks turpinās. *Pilsonis*, 21.04.1992.
- ¹⁰⁷ 1981. gadā apprecējās ar viesnīcas "Latvija" direktoru Alekseju Bahusovu. Pēc atbrīvošanas no ģenerāldirektora vietnieces amata pārcelta darbā par vecāko inspektori. Sk.: PSRS MP GĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 190-k [kr. val.], 20.08.1981. *LNA PDVA*, 282-1-26, 40. lp.; PSRS MP GĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 194-k [kr. val.], 13.07.1983. *LNA PDVA*, 282-1-30, 15. lp.

- ¹⁰⁸ Strādājusi VAS "Intūrists" Rīgas nodaļā no 1967. gada augusta, ieņemot gida-tulka, vecāka gida-tulka, vecākās inspektora amatus. No 12.07.1978. – VAS "Intūrists" Ceļojumu pārvaldes priekšnieka vietniece, no 15.08.1980. Apkalpošanas nodaļas priekšniece. Beigusi LVU Svešvalodu fakultātes vakara nodaļu kā vācu valodas skolotāja (1969). Sk.: Anketa [kr. val.], 25.12.1984. *LNA PDVA*, 282-1-161, 160.-161. lp. o. p.
- ¹⁰⁹ PSRS MP VĀTK apvienības ģenerāldirektora G. Koršaka pavēle Nr. 949-k [kr. val.], 28.12.1988. *LNA PDVA*, 282-1-48a, 170. lp.
- ¹¹⁰ Vairākkārt ir bijis ievēlēts par LKP pilsētas un rajona komiteju biroja locekli, kā arī tautas deputātu padomju pilsētas un rajona izpildu komiteju deputātu. Sk.: Autobiogrāfija [kr. val.], 15.09.1978. *LNA LVA*, 986-2-32, 4.-4. lp. o. p., šeit: 4. lp. o. p.; LPSR MP ĀTP priekšnieka vietnieks J. Bīrons 30.10.1978. PSRS MP GĀTP Kadru pārvaldes priekšniekam V. S. Cvetkovam [kr. val.]. *LNA LVA*, 986-2-32, 1. lp.; Anketa [kr. val.], 15.09.1978. *LNA LVA*, 986-2-32, 2.-3. lp. o. p., šeit: 3. lp.; Dienesta raksturojums, parakstījis viesnīcu saimniecības "Rīga" direktors N. Žaugro [kr. val.], 27.10.1978. *LNA LVA*, 986-2-32, 5. lp.; PSRS MP GĀTP priekšnieka vietnieka V. Smirnova rīkojums Nr. 60-L [kr. val.], 24.01.1983. *LNA LVA*, 986-2-32, 12. lp.
- ¹¹¹ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 41-k [kr. val.], 18.02.1983. *LNA PDVA*, 282-1-29, 53. lp.; Nr. 66-k [kr. val.], 15.03.1983. Turpat, 85. lp.
- ¹¹² Beidzis LVU tiesību zinātnē (1971). Atlaists no PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieka amata 19.10.1984. sakarā ar Latvijas jūras kuģniecības pieprasījumu. Sk.: LPSR MP Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka S. Jaškuļa pavēle Nr. 5-L [kr. val.], 16.02.83. *LNA LVA*, 986-1a-46, 5. lp.; Autobiogrāfija [kr. val.], 07.02.1983. *LNA LVA*, 986-1a-47, 17. lp.; PSRS MP VĀTK pavēle Nr. 811-L [kr. val.], 10.1984. *LNA LVA*, 986-1a-47, 1. lp.
- ¹¹³ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 324-k [kr. val.], 21.11.1983. *LNA PDVA*, 282-1-30, 167. lp.
- ¹¹⁴ PSRS Valsts drošības ministrijas milicijas komandējošā sastāva skolas kursos (1949-1951), vēlāk Iekšlietu ministrijas sistēmā partijas politiskajā darbā (1952-1955). Pēc LKP CK Republikāniskās partijas skolas beigšanas (1955-1958) partijas darbā – LKP Limbažu rajona otrais sekretārs (1958-1961). No šī darba atbrīvots "sakarā ar viņa komandēšanu LPSR Ministru padomes Valsts drošības komitejas rīcībā". Norikots par stažieri LPSR Ārlietu ministrijā (1961-1962), PSRS vēstnieka Zviedrijā atašejs (03.1962.-08.1964.). Viņa darbības galvenais lauks bija darbs ar latviešu emigrāciju. Pēc divu gadu atrašanās VDK rīcībā J. Brolišs atgriezās ideoloģiskajā darbā kā LKP CK lektoru grupas vadītājs (1964-1966), PSKP CK Sabiedrisko zinātņu akadēmijas aspirants Maskavā (1966-1969), PSKP CK Propagandas nodaļas instruktors Maskavā (1969-1971), LKP CK ārzemju sakaru nodaļas vadītājs (1971-1972), iekšlietu ministrs (1972-1978). Sk.: LKP CK Kadru uzskaites sektora vadītāja 31.08.1961. izziņa [kr. val.]. *LNA LVA*, PA-101-52-9, 20. lp.; PSRS vēstnieka Zviedrijā N. Belohvostikova parakstīts raksturojums [kr. val.], 14.08.1964. *LNA LVA*, PA-101-52-9, 23. lp.

- ¹¹⁵ Raksturojums, ko parakstījis PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektors I. Fjodorovs, partijas biroja sekretāre K. Cinis, profkomitejas priekšsēdētāja vietniece V. Sofina [kr. val.], bez datējuma [visticamāk, 1984. gads]. *LNA PDVA*, 282–1–139, 122. lp.
- ¹¹⁶ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 93-k [kr. val.], 30.03.1984. *LNA PDVA*, 282–1–31, 106. lp.
- ¹¹⁷ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora p.i. G. Koršaka pavēle Nr. 160-k [kr. val.], 22.05.1984. *LNA PDVA*, 282–1–31, 193. lp.
- ¹¹⁸ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 354-k [kr. val.], 11.11.1984. *LNA PDVA*, 282–1–33, 46. lp.
- ¹¹⁹ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības partijas pirmorganizācijas biroja sēdes protokols Nr. 18 [kr. val.], 27.08.1984. *LNA LVA*, PA-7216–1–9, 15.–25. lp., šeit: 19.–20. lp.
- ¹²⁰ Būdama LVU studente, 1964. gadā pedagoģisko praksi izgāja Valmieras 2. vidusskolā, kur skolēniem stāstījusi par tēvu un rādījusi “dārgas relikvijas” – tēva fotouzņēmumu no Spānijas Pilsoņu kara un skolas muzejam uzdāvinājusi tēva rakstītās vēstules no Spānijas. H. Hercbergs. Jāņa Ciņa iela. *Padomju Jaunatne*, 20.04.1966.; Vēstules no Spānijas. *Ciņa*, 11.01.1964.
- ¹²¹ Beigusi LVU Vēstures un filoloģijas fakultāti kā filoloģe, krievu valodas un literatūras skolotāja (1964). Pēc beigšanas gadu nostrādājusi Gulbenes vidusskolā par skolotāju, kļuvusi par LĻKJS Rīgas pilsētas Ļeņina rajona komitejas Skolu nodaļas vadītāju (1965–1968), dažus mēnešus – tulks 1226. kara daļā, tad dažus mēnešus 1969. gadā LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas Studējošās jaunatnes nodaļas vadītāja vietniece, pēc tam pārgājusi uz nomenklatūras amatiem: LĻKJS Rīgas pilsētas Ļeņingradas rajona komitejas otrā sekretāre (07.1969.–02.1971.), LKP Rīgas pilsētas Ļeņingradas rajona komitejas Organizatoriskās nodaļas instruktore (02.1971.–11.1973.), LKP CK Rīgas pilsētas komitejas Propagandas un aģitācijas nodaļas instruktore (11.1973.–10.1978.), LKP Rīgas pilsētas Ļeņina rajona komitejas Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja vietniece (10.1978.–10.1981.). Sk.: Personālā kadru uzskaites lapa [kr. val.], 18.11.1976. *LNA LVA*, PA-102–51–330, 4.–5. lp. o. p.; Anketa [kr. val.], [bez datējuma]. *LNA LVA*, PA-102–51–330, 1.–3. lp., šeit: 1. lp.
- ¹²² Jau K. Cinis trešajā darba dienā notika Rīgas apvienības partijas pirmorganizācijas biroja sekretāra vēlēšanas, un LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona komitejas pārstāvis (sēdē piedalījās LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas instruktore Skaidrīte Koķis, LKP Rīgas pilsētas komitejas Aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāja J. Razguljajeva, LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona komitejas Organizatoriskā darba nodaļas vadītāja vietnieks G. Jēkabsons) ieteica sekretāres amatā ievēlēt nevienam nepazīstamo K. Cinis (6 par, 4 pret, 2 atturējās). Savukārt tajā pašā dienā notikušajā partijas pirmorganizācijas atskaites–vēlēšanu sapulcē, vēlot biroju, par K. Cinis nobalsoja 42 partijas biedri, bet pret – 41. Rezultātā pēc pāris nedēļām birojs balsoja vēlreiz; šoreiz piedalījās un balsot par K. Cinis aģitēja LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona komitejas pirmais sekretārs V. Čevačins, kā rezultātā birojs viņu vienbalsīgi ievēlēja par sekretāri. Acīmredzot, ņemot vērā šo sarežģīto sākumu,

- pēc gada – 1982. gadā Rīgas apvienības partijas pirmorganizācijas biroja sēdē piedalījās pat LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītāja vietnieks L. Rimjans, kā arī LKP Rīgas pilsētas komitejas Aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāja J. Razgulajeva un LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona komitejas pirmais sekretārs V. Blohins, kurš ieteica ievēlēt K. Cini, un tas arī tika izdarīts vienbalsīgi. Sk.: PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības partijas pirmorganizācijas biroja sēdes protokols Nr. 1 [kr. val.], 14.10.1981. *LNA LVA*, PA-7216–1–3, 116.–125. lp., šeit: 119., 125. lp.; PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības partijas pirmorganizācijas biroja sēdes protokols Nr. 2 [kr. val.], 27.10.1981. *LNA LVA*, PA-7216–1–3, 120.–122. lp., šeit: 121. lp.; PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības partijas pirmorganizācijas biroja sēdes protokols Nr. 1 [kr. val.], 19.10.1982. *LNA LVA*, PA-7216–1–4, 128. lp.
- ¹²³ PSRS MP GĀTP Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 235-k [kr. val.], 12.10.1981. *LNA PDVA*, 282–1–26, 94. lp.; Nr. 271-k [kr. val.], 01.12.1981. Turpat, 133. lp.
- ¹²⁴ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 368-k [kr. val.], 20.11.1984. *LNA PDVA*, 282–1–33, 60. lp.; Nr. 415-k [kr. val.], 28.12.1984. Turpat, 107. lp.; Nr. 419-k [kr. val.], 29.12.1984. Turpat, 111. lp.
- ¹²⁵ 1991. gada 19. novembrī tika likvidēta PSRS VAS “Intūristu” viesnīca “Latvija”, vietā izveidojot LR Ārējo ekonomisko sakaru departamenta pakļautības valsts uzņēmumu Viesnīca “Latvija”.
- ¹²⁶ Anketa [kr. val.], 28.11.1977. *LNA PDVA*, 282–1–119, 39.–40. lp. o. p., šeit: 40. lp.
- ¹²⁷ LPSR MP ĀTP priekšnieka S. Jaškuļa pavēle Nr. 8 [kr. val.], 08.02.1979. *LNA LVA*, 986–1–95, 1. lp.; LPSR MP ĀTP priekšnieka S. Jaškuļa pavēle Nr. 38 [kr. val.], 31.12.1980. *LNA LVA*, 986–2–37, 24. lp.
- ¹²⁸ *LNA LVA*, 986–1–113, 8. lp.
- ¹²⁹ Absolvējis M. Frunzes Augstāko jūras kara skolu, kuģu dienesta virsnieks (1944–1948). Līdz 1976. gada jūlijam dienēja PSRS Bruņotajos spēkos. Pēc atbrīvošanas no viesnīcas “Latvija” direktora amata no 1985. gada strādāja LPSR MP VĀTK par metodistu. Sk.: Raksturojums [kr. val.], 15.03.1987. *LNA LVA*, 986–2–62, 2. lp.
- ¹³⁰ Harijs Melbārdis no 1950. gada septembra līdz 1979. gada maijam dienēja LPSR VDK, pēdējais amats bija nodaļas priekšnieks, 1979. gada 15. maijā – rezerves pulkvedis. Darbam VDK 1950. gadā tika norikots kā komjaunatnes darbinieks – no LĻKJS Rūjienas rajona komitejas instruktora amata, kurā bija paspējis nostrādāt divus mēnešus pēc Rūjienas vidusskolas beigšanas. Nepabeigta augstākā izglītība (4 kursi LVU Svešvalodu fakultātes Angļu valodas nodaļā) un pabeigta LKP Rīgas pilsētas komitejas Marksisma-ļeņinisma universitāte (1976–1979). Sk.: Anketa [kr. val.], 15.05.1979. *LNA LVA*, 986–1a–41a, 15.–16. lp. o. p., šeit: 16. lp.; Autobiogrāfija [kr. val.], 15.05.1979. Turpat, 17.–17. lp. o. p., šeit: 17. lp.
- ¹³¹ Anketa, 12.11.1981. *LNA LVA*, 986–1a–41b, 1.–2. lp. o. p., šeit: 1. lp.
- ¹³² No 08.10.1984. tika pārcelts par viesnīcas “Latvija” direktora vietnieku režīma un izvietojuma jautājumos, bet atbrīvots no 08.12.1984. Sk.: PSRS MP

- VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 320-k [kr. val.], 08.10.1984. *LNA PDVA*, 282-1-33, 7. lp.; Nr. 387-k [kr. val.], 06.12.1984. Turpat, 78. lp.
- ¹³³ Beidzis Baltijas augstāko kara jūras skolu Kaļiņingradā (1955) un Padomju armijas akadēmiju Maskavā (1966). Atbrīvots no darba no 31.03.1987. veselības problēmu dēļ. Sk.: PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 365-k [kr. val.], 15.10.1985. *LNA PDVA*, 282-1-37, 80. lp.; Anketa [kr. val.], 15.10.1985. *LNA PDVA*, 282-1-150, 207.-207. lp. o. p., šeit: 207. lp.
- ¹³⁴ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora G. Koršaka pavēle Nr. 508-k [kr. val.], 31.07.1987. *LNA PDVA*, 282-1-44, 64. lp. No 01.10.1987. viņa iecelta par viesnīcas direktora vietnieci. Sk.: PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora G. Koršaka pavēle Nr. 667-k [kr. val.], 29.09.1987. *LNA PDVA*, 282-1-44, 240. lp.
- ¹³⁵ Anketa [kr. val.], 16.08.1984. *LNA PDVA*, 282-1-274, 38.-39. lp. o. p., šeit: 39. lp.
- ¹³⁶ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora G. Koršaka pavēle Nr. 314-k [kr. val.], 13.04.1989. *LNA PDVA*, 282-1-274, 58. lp.
- ¹³⁷ Oriģinālā: prokuror Sledstvennogo otdela, pomoshchnik voennogo prokurora Baltiiskogo voennogo okruaga.
- ¹³⁸ Anketa [kr. val.], 30.06.1978. *LNA PDVA*, 282-1-163, 38.-39. lp.
- ¹³⁹ Iesniegumi [kr. val.], 27.05.1980., 30.05.1984., 08.10.1987., 25.02.1989. *LNA PDVA*, 282-1-163, 51., 56., 60., 61. lp.
- ¹⁴⁰ LPSR MP ĀTP priekšnieka vietnieks J. Bironis 07.12.1972. vēstulē LPSR MP [kr. val.]. *LNA LVA*, 986-1-43, 41. lp.
- ¹⁴¹ LPSR MP ĀTP aparāta štatu saraksts 1980. gadam, apstiprināts 08.10.1980. saskaņā ar LPSR MP 02.10.1980. rīkojumu [kr. val.]. *LNA LVA*, 986-1-110, 7.-8. lp.
- ¹⁴² Anketa [kr. val.], 08.06.1967. *LNA LVA*, 986-2-9, 52.-53. lp. o. p.
- ¹⁴³ Anketa, 14.02.1982. [datējumā acīmredzot pārrakstīšanās, vajadzētu būt 1983.]. *LNA LVA*, 986-1a-44, 40.-41. lp. o. p., šeit: 41. lp.
- ¹⁴⁴ Anketa [kr. val.], 15.10.1966. *LNA LVA*, 986-2-5, 2.-3. lp. o. p., šeit: 2. lp.
- ¹⁴⁵ Anketa [kr. val.], 20.06.1976. *LNA LVA*, 986-2-26, 13.-15. lp. o. p.
- ¹⁴⁶ J. Bērziņš 1953. gadā bija beidzis Ogres Meža tehnikumu, bet 1967. gadā neklātienē – Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti. No 1953. gada septembra līdz 1960. gada maijam strādāja LPSR MP VDK struktūrā Siguldā, bet no 1961. gada novembra līdz 1984. gada novembrim – Liepājā un Rīgā. 1985. gada vasarā viņš tika pārcelts par ārzemju tūrisma un padomju tūristu braucieni uz ārzemēm organizēšanas vecāko inspektoru Ceļojumu pārvaldes Gidu–tulku nodaļā (vēlāk tūrisma inspektors Apkalpošanas nodaļā; sistēmā nostrādāja līdz 1990. gada februārim). Sk.: Anketa [kr. val.], 15.11.1984. *LNA PDVA*, 282-1-165, 113.-114. lp. o. p., šeit: 114. lp.
- ¹⁴⁷ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 365-k [kr. val.], 19.11.1984. *LNA PDVA*, 282-1-33, 57. lp.
- ¹⁴⁸ PSRS MP GĀTP Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 151-k [kr. val.], 23.06.1981. *LNA PDVA*, 282-1-25, 165. lp.

- ¹⁴⁹ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 94-k [kr. val.], 30.03.1984. *LNA PDVA*, 282–1–31, 107. lp.
- ¹⁵⁰ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 352-k [kr. val.], 03.10.1985. *LNA PDVA*, 282–1–37, 66. lp.; Viesnīcas “Latvija” Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieces V. Sofinas iesniegums PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektoram I. Fjodorovam [kr. val.], 10.07.1985. Turpat, 282–1–285, 52. lp.
- ¹⁵¹ Atbrīvots no darba 24.08.1992. Sk.: PSRS VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora G. Koršaka pavēle Nr. 244-k [kr. val.], 24.03.1989. *LNA PDVA*, 282–1–49, 243. lp.; Viesnīcas “Latvija” direktora G. Koršaka pavēle Nr. 134-k [kr. val.], 18.02.1992. *LNA PDVA*, 282–1–273, 19. lp.; Iesniegums, 24.08.1992. Turpat, 21. lp.
- ¹⁵² PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieces K. Cinis pavēle Nr. 819-k [kr. val.], 17.10.1989. *LNA PDVA*, 282–1–52, 50. lp.
- ¹⁵³ LR Ģenerālprokuratūras TRNIN konstatējusi, ka A. Dābols kā LPSR VDM specagents ar VDM segvārdu “Kārkliņš” piedalījies genocīda noziegumu izdarīšanā. Sk.: Ritvars Jansons (2009). *Latvijas PSR drošības iestāžu darbība un loma okupācijas režīma nostiprināšanā 1944.–1956.* Promocijas darbs. Rīga: LU, 122.–123. lp.; Ritvars Jansons (2016). *LPSR drošības iestāžu darbība (1944–1956)* (VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj.). Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 183. lpp. Pieejams: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/VDKkomisija_raksti_2sejums_LPSR-drosibas-iestazu-darbiba-1944-1956_2016-05-06maijs_12-00.pdf (skatīts 04.08.2016.).
- ¹⁵⁴ Andris Trautmanis (2015). *Izlūkošanas noslēpumi. Latvijas iedzīvotāji ārvalstu slepenajos dienestos 20. gadsimta pirmajā pusē.* Rīga: Goldberg Trust, 351., 353.–355. lpp.
- ¹⁵⁵ Jansons. *LPSR drošības iestāžu darbība (1944–1956)*, 183. lpp.
- ¹⁵⁶ Personālā kadru uzskaites anketa [latv. val.], 05.05.1958. *LNA PDVA*, 282–1–91, 46.–47. lp. o. p., šeit: 46. lp. o. p.; Autobiogrāfija [latv. val.], 05.05.1958. *LNA PDVA*, 282–1–91, 48.–48. lp. o. p., šeit: 48. lp.
- ¹⁵⁷ Trautmanis. *Izlūkošanas noslēpumi*, 354.–355. lpp.
- ¹⁵⁸ Raksturojums, parakstījis LPSR MP VDK 2. nodaļas priekšnieks pulkvedis Čeckis 22.10.1964. [kr. val.]. *LNA LVA*, 1986–1–45028, 1. sēj., 107. lp.
- ¹⁵⁹ VAS “Intūrists” Rīgas nodaļas pārvaldnieka V. Elstera pavēle [kr. val.], 14.12.1963. *LNA PDVA*, 282–1–91, 63. lp.
- ¹⁶⁰ Karaklausībai padoto VAS “Intūrists” Rīgas nodaļas darbinieku saraksti [kr. val.], 01.1962. *LNA LVA*, 222–1–11, 6. lp.
- ¹⁶¹ Lēmuma izraksts no LKP CK biroja sēdes protokola Nr. 20 [kr. val.], 16.08.1966. *LNA LVA*, PA-15500–2–9956, 51. lp.
- ¹⁶² Personas rēķinu kartīte. *LNA PDVA*, 282–1–269, 90. lp.
- ¹⁶³ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektors I. Fjodorovs 01.11.1984. LPSR MP ĀTP priekšniekam S. Jaškulim [kr. val.]. Sk.: *LNA LVA*, 986–1a–47, 6. lp.
- ¹⁶⁴ LPSR MP GĀTP priekšnieka S. Jaškuļa pavēle Nr. 12 [kr. val.], 24.07.1987. *LNA LVA*, 986–1a–57, 16. lp.

- ¹⁶⁵ Personas rēķinu kartīte. *LNA PDVA*, 282–1–322, 189. lp.
- ¹⁶⁶ PSRS MP GĀTP Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 6-k [kr. val.], 09.01.1981. *LNA PDVA*, 282–1–25, 7. lp.
- ¹⁶⁷ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 171-k [kr. val.], 30.05.1984. *LNA PDVA*, 282–1–277, 148. lp.; PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 215-k, 04.07.1984. Turpat, 149. lp.
- ¹⁶⁸ LPSR MP ĀTP priekšnieka S. Jaškuļa pavēle Nr. 33 [kr. val.], 14.07.1979. *LNA LVA*, 986–1–95, 5.–6. lp., šeit: 6. lp.
- ¹⁶⁹ Iesniegums, 15.08.1990. *LNA PDVA*, 282–1–173, 202. lp.
- ¹⁷⁰ PSRS MP VĀTK Rīgas apvienības ģenerāldirektora I. Fjodorova pavēle Nr. 294-k [kr. val.], 14.09.1984. *LNA PDVA*, 282–1–32, 102. lp.

KGB INTERESTS AT THE TOP MANAGEMENT LEVEL OF THE RIGA OFFICE OF GAO *INTURIST* AND ITS OPERATIVE MANAGEMENT (1957–1992)

Ineta Lipša

Dr. hist., University of Latvia, Institute of History of Latvia, senior researcher. Research interests: 20th century social history, Soviet studies, history of sexuality.

The aim of the article is to investigate the connections between the Riga Office of the All-Union Joint Stock Company for Foreign Tourism *Inturist* (GAO *Inturist*) and the KGB at the Council of Ministers of the Latvian SSR (the KGB), examining the personal files of the officials employed at the Riga Office. The article has been structured into seven chapters. The first chapter is focused on the studied sources and literature; the second chapter deals with the background of the institutionalisation of the foreign tourism service area in the Soviet Union and in the Soviet Latvia; the third chapter characterizes the management of the operative management structure of the Riga Office – Administration of Foreign Tourism at the Council of Ministers of the Latvian SSR (AFT of the LSSR CM) (1966–1988); the fourth chapter reveals that the impact of the KGB on the work of the Riga Office was manifested through the institution of ATF at the LSSR CM director's assistant (1972–1988). The next chapters are dedicated to the identification of the potential KGB influence. The fifth chapter deals with the analysis of it in the management of the Riga Office (from 1980 – the Riga Bloc) (1957–1992), the sixth chapter – in the management of the Hotel *Latvija* (1980–1991), whereas the seventh chapter shows the connections between the KGB and the technical staff of the mentioned institutions.

Key words: Riga Office of GAO *Inturist*, foreign tourism, KGB, Council of Ministers of the Latvian SSR, operative management.

Summary

The aim of the article is to investigate the connections between the Riga Office of the State Joint Stock Company for Foreign Tourism in the USSR *Inturist* (GAO *Inturist*) and the KGB at the Council of Ministers of the Latvian SSR (the KGB), examining the personal files of the officials employed at the Riga Office. The article has been structured into seven chapters. The first chapter is focused on the studied sources and literature; the second chapter deals with the background of the institutionalisation of the foreign tourism service area in the Soviet Union and in the Soviet Latvia; the third chapter characterizes the management of the operative management structure of the Riga Office – Administration of Foreign Tourism at the Council of Ministers of the Latvian SSR (AFT of the LSSR CM) (1966–1988); the fourth chapter reveals that the impact of the KGB to the work of the Riga Office was manifested through the instance of ATF at the LSSR CM director's assistant (1972–1988). The next chapters are dedicated to the identification of the potential KGB influence. The fifth chapter deals with the analysis of it in the management of the Riga Office (from 1980 – the Riga Bloc) (1957–1992), the sixth chapter – in the management of the hotel *Latvija* (1980–1991), whereas the seventh chapter shows the connections between the KGB and the technical staff of the mentioned institutions. The names and the periods of appointment of the managers of the mentioned structures have been indicated in five tables attached to the article.

The evidence for connections at the managerial level between the Riga Office and the KGB can be stated from 1960, when the KGB operative delegate Lieutenant Vladimir Elster was appointed as the manager of the Riga Office. Apart from the fact that the duties of the manager of the Riga Office were implemented by the (former) operative delegate, from 1972, to secure its interests in the area of foreign tourism/counterpropaganda, the KGB used a member of staff from the AFT at the LSSR CM established in 1966. This member of staff was the director's assistant and the duties of this post were fulfilled by the demobilized KGB officer (freelance KGB co-worker), who after the Central Administration of Foreign Tourism (CAFT) at the LSSR CM was closed down in 1988, continued to work in the Riga Bloc in a different position. The duties of this post were fulfilled by the demobilized KGB officers Jānis Vaivods (1972–1976), Leons Kļimovičs (1977–1982), Vilnis Neimanis (1982–1985), Viesturs Kociņš (1985–1988).

The fact that the director's assistant – the KGB representative was engaged in the fulfilment of duties explains why, after 1976, when V. Elsters was relieved from the office of the manager of the Riga Office, his followers in this position had not worked as the KGB active reserve officers, but they had had experience in the Riga Customs Office and the car repair industry that were in the sphere of interest of the KGB as a field where speculation can take place. The connections at the managerial level between the Riga Office (1980–1992) of the GAO *Inturist* and the KGB were also manifested by the fact that two out of four Deputy Directors General of the Riga Bloc responsible for the human resources were former officers of the KGB or the affairs of Interiors, but five out of six Deputy Directors of hotel *Latvija* – former officers of the KGB, or the Army, or the affairs of Interiors.

On the basis of the studied sources it cannot be stated that all employees involved in the service industry of foreign tourism were in the service of the KGB. Only one position in the institution supervising the Riga Office of GAO *Inturist* – the AFT – was booked for the demobilized officer of the KGB who worked as the KGB freelance co-worker. This position was that of the director's assistant. He received his tasks and assignments from the KGB full-time officer (from the department of counterespionage), who was his curator. The managers of the AFT and their deputies had or had had the positions at the Central Committee of the Latvian Communist Party, which required regular communication/collaboration with the KGB to solve a variety of issues, therefore they were used to taking into account the interests of the KGB and to satisfy their requests.

The deputy directors of these institutions responsible for human resources were mostly retired officers of the KGB, Interior Affairs, and the Army, who made sure that the “right” people were hired. They functioned as the providers of comfort, in order the KGB officers in active service could fulfil their tasks within the system without obstacles – to recruit, spy, gather information, and perform other necessary activities. The KGB pensioners also carried out regular (technical) tasks. They acquired these positions due to their connections and a tradition to secure the retired officers with comfortable positions. The awareness of the fact that they were the former KGB officers could leave an impact on the behaviour of other employees. However, the conclusions about cooperation between the managers and the KGB do not attest to the scale of the KGB agency in these institutions, nor to the manner how the AFT director's assistant worked with these agents on a daily basis. It cannot be stated with certainty that he used, or did not use, the services of retired officers. These issues would be at the core of a future study.